Course Code : EPC-3-1

SEMESTER III

SCHOOL INTERNSHIP PROGRAMME

Assessment by concerned School : 40 Marks
Pedagogical Subject : 100 in each subject
External-100+Internal = 30+30

Total Marks : 300
Duration : 16 Week

16 Weeks internship shall be carried out in the three phases as described below:

Phase-1 : Pre-Practice **Duration: 2 week (In parent institute)**

1. Student teachers will learn to write micro, macro diary, ICT, test based and teaching model based lesson plans.
2. Every students teacher should go through simulated teaching practice in each teaching subject.
3. Workshop on development of audio visual aids be organized during this week.
4. Necessary orientation programs for mentor teachers and heads of the selected school be organized by the institute.

Phase-2: Teaching Practice **Duration:14 weeks**

The school teaching practice phase can be divided into two blocks. In the first block if 7 weeks, student teachers may be engaged. with students of either Upper Primary or Secondary classes; and in the second block of 7 weeks in reverse order. With the permission of higher authorities (DGSE, DEO and school principals) the convenient small group of students teacher shall be attached to a school and he/she shall undertake such duties as are assigned to him / her by the Head Master/Principal of the school in all school related activities. During this period, he/she shall teach minimum of 61 lesson in each pedagogic subject under the supervision of the mentor teacher and respective teacher educators.

Nomination of Mentor Teachers': During the internship different teachers of the schools may be nominated as mentor teachers'. The role of the mentor teacher would be to share his/her professional experiences, present model lessons, assess student teachers' performance, and provide on-site guidance and support during internship. **Identification of supervisors:** The faculty members of the parent institute would be allotted to different schools as supervisors during the internship period. The supervisors shall coordinate the activities of the mentor teachers of the school; and assess student teachers' performance, and provide on-site guidance and support during internship at least twice a week.

Activities for Student teachers: Student teachers shall undertake the following activities during this period:

Phase I. Planning and Facilitating Teaching Learning

(A) Preparing and delivering 120 lesson plans in two teaching subjects -(60+60)
Macro Lesson Plans-40
Diary form lesson Plans-08
ICT Based Lesson Plans-05
Unit Test Based Lesson Plans-04 (Preparing blue print & conducting unit tests)
Lesson plans based on Models of Teaching - 03
Discussion Lesson-1
(B) Peer teaching observation - 10+10 in each subject
Micro Lesson Plans-5+5 in each Subject, 10-15 pages with heading.

Phase II. Assessment of students' performance:
* Assessment Record on the basis of unit test.

III. Participation in School Activities
* Participation in organizing co-curricular activities i.e. Literary, Dramatics, Fine arts and sports *(any two)*
* PTA/PTM/SMC

Records to be submitted by a Pupil teacher:
* Teacher Practice file (Both teaching subject)
* Assessment record
* Record of Participation/organization of school activities.

*Phase-III Post-Practice and Evaluation Duration: 1 Week

The following activities shall be organized in the Post Practice phase
* Presentation of brief report by each student teacher on his/her internship experiences.
* Inviting feedback from cooperating schools.

*** Evaluation (Total - 300 marks)**

The weight age to different components of internship shall be assigned as under:-
* Assessment by concerned teaching subject school mentor teacher and teacher educator - 40 marks (20+20 in each subject on assessment Performa-A
* Internal assessment on the basis submitted records-30 in each teaching subject (30+30 in each subject =60)
* External assessment: Final Skill-in-Teaching lesson in each subject to be conducted in the parent college (100+100 in each subject = 200) under the supervision of external Internship Programme Coordinator appointed by the university:
* Breakup of external evaluation for each teaching subject (100 marks) is as follows.
* Written Lesson - 10Marks
* Presentation - 60 Marks
* Teacher Traits - 20 Marks
* Teaching aids - 10 Marks

Index

Sr. No.	Particulars	Date	Page No.	Sig.
*	MICRO LESSON PLAN			
	ਵਾਤਾਵਰਨ			
1.	ਸਫ਼ਰ ਸੁਰੱਖਿਆ	19-11-25	1-2	
2	ਬਾਬਰ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ	20-11-25	3-5	
3	ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ	22-11-25	6-7	
4	ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ	23-11-25	8-9	
5.		24-11-25	10-12	
*	MACRO LESSON PLAN			ਪਰਮਜੀਤ [illegible]
	ਵਾਤਾਵਰਨ			
1	ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ	8-9-25	1-6	
2	ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ	9-9-25	7-12	
3	ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ	10-9-25	13-18	
4	ਚੋਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ	11-9-25	19-24	
5	ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲ	12-9-25	25-30	
6	ਲੋਕਤੰਤਰ ਸਰਕਾਰ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਿਵੇਂ ?	15-9-25	31-36	
7	ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ (ਦੇਸ਼, ਵਿੱਚ, ਵਿਦੇਸ਼)	16-9-25	37-42	
8	ਸਰਵਵਿਆਪਕ ਬਾਲਗ ਮਤ ਅਧਿਕਾਰ	17-9-25	43-48	
9	ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ	18-9-25	49-54	
10		19-9-25	55-60	

Index

Sr. No.	Particulars	Date	Page No.	Sig.
11.	ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ	20-9-25	61-66	
12.	ਵਿੱਤੀ ਸਮਾਵੇਸ਼ਨ	23-9-25	67-72	
13.	ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ	24-9-25	73-78	
14	ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ	25-9-25	79-84	
15	ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਭੂਮੀ ਸੰਬੰਧੀ ਨੀਤੀਆਂ	26-9-25	85-90	
16	ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨ	27-9-25	91-96	
17	ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਉਦਯੋਗ	29-9-25	97-102	
18	1857 ਈ ਦੇ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ [ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਨ]	30-9-25	103-108	
19	ਧਰਤੀ ਦੀ ਦੈਨਿਕ ਗਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ	1-10-25	109-114	
20	1857 ਈ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਅਸਫਲਤਾ ਕਾਰਨ	3-10-25	115-120	[illegible]
21	ਧਰਤੀ ਦੀ ਵਾਰਸ਼ਿਕ ਗਤੀ	4-10-25	121-126	
22	[illegible]	6-10-25	127-132	
23.	ਆਦਿ ਸ਼ੌਂਖ ; ਧੱਖਰ ਜੋਗਾ	8-10-25	133-138	
24	ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਪੰਥ	9-10-25	139-144	
*	Daizy FORM LESSONS *			
1.	ਨਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ - ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ	10-10-25	1-2	
2.	ਸਾਂਭਸੰਭਾਲ	10-10-25	3-4	
3.	ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਪਿਸਰੇ ਰੋਗ	13-10-25	5-6	

Index

Sr. No.	Particulars	Date	Page No.	Sig.
4.	ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਉਦਯੋਗ	14-10-25	7-8	
5.	ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸੋਮੇ	15-10-25	9-10	
6.	ਮਾਪਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ	16-10-25	11-12	
7.	ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ	24-10-25	13-14	
8.	ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ	25-10-25	15-16	
*	ICT BASED LESSONS*			
1.	ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ			ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ
2.	ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ			
*	MODEL BASED LESSON PLAN*			
1.	ਸਰਦਾਰ	28-10-25	1-4	
2.	ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ	29-10-25	5-8	
*	UNIT BASED LESSON PLANS*			
1.	ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਗਤੀਆਂ, ਆਦਿ ਸੂਰਜ ਚੰਦਰ ਗ੍ਰਹਿਣ, ਸਮਰਾਤ ਅਤੇ ਸੂਰਜੀ ਦਿਨ	3-11-25 4-11-25		

Index

Sr. No.	Particulars	Date	Page No.	Sig.
2.	ਵਿੱਸੇ ਅਤੇ ਵਿਦੇਂ ਸੀਂਹਦਾਰ ਅਤੇ ਰਾਗ੍ਹਨ, ਦਰਗਤੀ ਸਾਧਨ	6-11-25		
3.	ਮਰਾਂਮਾਗਰ, ਵਿਲ਼ੀ ਮਲ਼ਤਨਤ, ਫ਼ੌਰਤੌਤਗ ਅਤੇ ਮਸਾਂਨਤਾਂ	~~7.~~ 7-11-25		
4	ਜਲ ਸੈਨਤ, ਦੈਵਿਰ ਰਾਜ, ਪੰਸਾਇਤੀ ਰਾਜ	10-11-25		
*	PARTICIPATION IN SCHOOL ACTIVITIES *			
	ਖੇਡਾਂ ਦਤਨ ਪੰਸਾਧ ਈਆਂ		1-4	

ATTENDANCE CHART

Sr. No.	Name of Student	1	3	4	6	8	9	10	13	14	15	16	17	24	25	26	27	28	29	30	31
1	ਜਸਨਦੀਪ	ਗ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	ਗ	1		1	1	1	1	1
2	ਜਸਮਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	ਗ	1	ਗ	1	ਗ	ਗ	ਗ	1	1	ਗ	1	ਗ	ਗ	ਗ	1	1	1	ਗ	1	1
3	ਕਾਜਲ ਰਾਣੀ	ਗ	ਗ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	ਗ	ਗ		1	1	1	1	1
4	ਰਿਯਾ ਰਾਣੀ	1	1	1	1	1	ਗ	1	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	1	1		1	ਗ	1	1	1
5	ਲਵਜੋਤ ਕੌਰ	1	1	1	ਗ	ਗ	1	ਗ	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	ਗ	1
6	ਮਨਜੋਤ ਕੌਰ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ		ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ
7	ਮਨਜੋਤ ਕੌਰ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1
8	ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	ਗ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	ਗ		1	1	1	1	1
9	ਮੋਨਿਕਾ	ਗ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1
10	ਨਵਜੋਤ	ਗ	1	1	ਗ	ਗ	1	1	1	1	1	1	1	1	ਗ		1	1	1	1	1
11	ਰੇਖਾ ਰਾਣੀ	1	1	1	1	1	ਗ	1	1	1	1	1	1	1	1		ਗ	1	1	1	1
12	ਮਨਕਾ ਰਾਣੀ	1	1	1	ਗ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	[illegible]	ਗ	1	1	1	1
13	ਤਮੰਨਾ	1	1	1	1	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1
14	ਤਨੀਸ਼ਾ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	ਗ	1	ਗ	1	ਗ		1	1	1	1	1
15	ਜਸਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ	ਗ	1	1	1	1	1	ਗ	1	1	ਗ	ਗ	1	1	1		1	1	1	1	1
16	ਅੰਕੁਸ਼	ਗ	ਗ	1	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	1	1	1	1	ਗ	ਗ		ਗ	ਗ	ਗ	1	1
17	ਜਸਨੂਰ ਸਿੰਘ	ਗ	1	1	ਗ	ਗ	1	1	1	1	1	1	ਗ	1	1		1	1	1	1	1
18	ਜਸਮਨ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	1	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	11	1	1		ਗ	1	ਗ	ਗ	ਗ
19	ਗੁਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ	ਗ	1	1	ਗ	ਗ	1	1	ਗ	1	1	1	1	ਗ	1		1	1	1	1	1
20	ਗੁਰਨੂਰ ਸਿੰਘ	ਗ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1

Signature & Stamp of School Principal

ATTENDANCE CHART

Sr. No.	Name of Student	1	3	4	6	8	9	10	13	14	15	16	17	24	25	26	27	28	29	30	31
21	ਹਰਪ੍ਰੀਤ	ਗ	ਗ	|	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	|	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	|		|	ਗ	|	ਗ	ਗ
22	ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ	ਗ	ਗ	|	|	|	|	|	ਗ	|	|	ਗ	|	ਗ	ਗ		|	|	|	|	|
23	ਜਸਕਰਨ ਸਿੰਘ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	|	ਗ	|	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ		ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ
24	ਦਲਜਸ ਸਿੰਘ	ਗ	|	ਗ	ਗ	|	|	ਗ	|	ਗ	|	ਗ	|	|	ਗ		|	ਗ	ਗ	|	|
25	ਸਿਦਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ	ਗ	ਗ	ਗ	|	|	ਗ	ਗ	|	ਗ	|	|	ਗ	ਗ	ਗ		|	ਗ	|	|	|
26	ਪ੍ਰਭਸਦੀਪ ਸਿੰਘ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	|	|	ਗ	ਗ	|	ਗ	ਗ	|	|	ਗ		|	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ
27	ਪ੍ਰਿੰਸ ਪਾਲ	ਗ	|	|	|	|	|	|	|	|	ਗ	|	ਗ	|	|		|	ਗ	ਗ	|	|
28	ਰਾਮ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ	ਗ	ਗ	ਗ	|	|	|	|	|	|	ਗ	|	|	ਗ	ਗ		|	|	|	ਗ	|
29	ਰਾਜਵੀਰ ਸਿੰਘ	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|		|	|	|	|	|
30	ਰਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	ਛੁੱਟੀ	|	|	|	|	|
31	ਸਮਰ ਸਿੰਘ	ਗ	ਗ	|	|	|	|	|	|	|	ਗ	ਗ	|	ਗ	ਗ		|	|	ਗ	|	|
32	ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|		ਗ	|	|	|	|
33	ਦਿਲਸ਼ਦੀਪ ਸਿੰਘ	|	|	|	|	|	|	|	|	|	ਗ	ਗ	ਗ	|	|		|	|	|	ਗ	|
34	ਦੇਵਾਂ	ਗ	ਗ	ਗ	|	ਗ	|	|	|	|	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ		ਗ	|	ਗ	ਗ	ਗ
35	ਹਰਿਤਆ ਸਿੰਘ	|	|	|	|	|	|	ਗ	|	|	|	ਗ	ਗ	|	ਗ		|	|	|	ਗ	|

Signature & Stamp of School Principal

ATTENDANCE CHART

Sr. No.	Name of Student	1	3	4	6	7	10	11	12	13	14	15	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1	ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ	।	।	।	ਗ	ਗ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।			
2	ਅਨੀਤਾ ਰਾਣੀ	ਗ	।	।	ਗ	ਗ	।	।	ਗ	।	।	।	ਗ	।	।	ਗ	।	।			
3	ਰਮਨ ਰਾਣੀ	।	।	।	।	।	।	।	ਗ	।	ਗ	।	।	।	।	।	।	।			
4	ਜਸਮੀਤ ਸਿੰਘ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।			
5	ਨਵਲਪ੍ਰੀਤ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	ਗ	।	।	।	।			
6	ਈਸ਼ਾ ਰਾਣੀ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	ਗ	।	ਗ	।	।	।	।			
7	ਮਾਨਵੀ ਸ਼ਰਮਾ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	ਗ	।	।	।	ਗ	।	ਗ	ਗ			
8	ਨਵਜੋਤ ਸਿੰਘ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।			
9	ਪੂਜਾ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	ਗ	।	।	।	।	।	।			
10	ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	।	।	।	ਗ	ਗ	।	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	।	।	ਗ	ਗ	।	।	।	[illegible]		
11	ਪਾਇਲ ਰਾਣੀ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।			
12	ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ	।	।	।	।	।	।	ਗ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।			
13	ਸਿਮਰਨ ਸਿੰਘ	ਗ	।	।	ਗ	ਗ	।	।	।	ਗ	ਗ	ਗ	।	।	।	।	।	।			
14	ਸਿਮਰਨ ਰਾਣੀ	।	ਗ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	ਗ	ਗ	।	।	।			
15	ਦੀਪਕ ਸਿੰਘ	ਗ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।			
16	ਅਰਮਾਨ ਸਿੰਘ	।	ਗ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	ਗ	।	।	।			
17	ਅਰਸ਼ ਸਿੰਘ	ਗ	ਗ	ਗ	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	ਗ	।			
18	ਗੌਰਵ	ਗ	।	।	।	।	।	ਗ	ਗ	।	ਗ	।	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ			
19	ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	।	।	।	।	।	।	।	।	ਗ	।	।	।	।	ਗ	।	।	ਗ			
20	ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ	।	ਗ	।	।	।	ਗ	ਗ	।	ਗ	ਗ	।	।	।	ਗ	।	।	ਗ			

Signature & Stamp of School Principal

ATTENDANCE CHART

Sr. No.	Name of Student	1	3	4	6	7	10	11	12	13	14	15	17	18	19	20	21	22	23	24	25
21	ਜਸ਼ਨਦੀਪ ਸਿੰਘ	ਗ	|	|	ਗ	ਗ	|	|	|	|	|	|	ਗ	ਗ	|	|	|	|			
22	ਜਸ਼ਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ	|	|	ਗ	ਗ	ਗ	|	|	|	|	|	|	|	ਗ	|	|	|	|			
23	ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	|	|	|	|	|	|	|	ਗ	|	|	ਗ	|	|	|	|	|	ਗ			
24	ਕੁਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ	|	|	|	|	|	|	ਗ	|	|	|	|	|	|	|	|	ਗ	|			
25	ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਏ	ਗ	ਗ	|	|	|	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	|	|	|	|	ਗ	|			
26	ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ	ਗ	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|			
27	ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	ਗ	|	|	ਗ	ਗ	|	|	|	ਗ	|	|	ਗ	ਗ	|	|	|	|			
28	ਰਿਤੂਮ	ਗ	|	|	|	|	|	|	ਗ	|	ਗ	|	|	|	|	|	|	|			
29	ਗੁਰਨੂਰ ਸਿੰਘ	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|			
30	ਨਾਨਕ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਛੁੱਟੀਆਂ		
31	ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ			
32	ਗੌਰਵ	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	|			
33	ਗੌਤਮ ਕੁਮਾਰ	ਗ	|	ਗ	ਗ	ਗ	|	|	|	ਗ	|	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ			
34	ਸਾਹਿਲ	ਗ	ਗ	|	|	|	|	ਗ	|	ਗ	ਗ	|	ਗ	|	ਗ	|	|	|			
35	ਸੁਖਵੀਰ ਸਿੰਘ	|	|	|	ਗ	ਗ	|	|	ਗ	|	|	|	|	ਗ	|	ਗ	|	|			
36	ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ	ਗ			
37	[illegible]	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	ਗ	ਗ	|	|	|			

Signature & Stamp of School Principal

MICRO LESSONS

ਵਿਦਿ. ਅਧਿਆਪਕ ਰੋਲ ਨੰ. 24184

ਜਮਾਤ - ਸਤਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ

ਸਮਾਂ - 5-7 ਮਿੰਟ

ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ - ਵਾਤਾਵਰਨ

ਮਿਤੀ - 19-11-25

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਧੀ - Questioning

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ
ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?	ਉੱਤਰ - ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਅਰਥ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਹੈ
ਧਰਤੀ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਮੰਡਲ ਹਨ?	ਉੱਤਰ - ਵਾਯੂਮੰਡਲ, ਥਲ ਮੰਡਲ, ਜਲ ਮੰਡਲ, ਜੀਵ ਮੰਡਲ
ਧਰਤੀ ਦੇ ਚਾਰਨਲੇ ਵਾਯੂ ਦੀ ਮੋਟਾਈ ਕਿੰਨੀ ਹੈ?	ਉੱਤਰ - 80 ਤੋਂ 100 ਕਿ.ਮੀ।
ਧਰਤੀ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਭਾਗ ਪਾਣੀ ਹੈ?	ਉੱਤਰ - 71% ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ।
ਧਰਤੀ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਹਿੱਸਾ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ?	ਉੱਤਰ - 29%.
ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰਲੀ ਪਰਤ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਦੀ ਹੈ?	ਸਿਆਲ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਲੀਕਾਨ ਅਤੇ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੈ।

ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ - ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਉੱਤਰਾਂ ਤੋ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਆਪਣੇ ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਨਿਰੀਖਣ ਅਨੁਸੂਚੀ -

Components	Rating						
[Desirable behavior]							
Using previous knowledge of the pupils	0	1	2	(3)	4	5	6
Proper use of the technique	0	1	2	3	(4)	5	6
Overall impression about the skill	0	1	2	(3)	4	5	6
Co-operation of the pupils	0	1	2	3	4	(5)	6

ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ - 24184

ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ

ਸਮਾਂ - ਠ-6 ਮਿੰਟ

ਉਪਵਿਸ਼ਾ - ਸੜਕ ਨਿਯਮ

ਮਿਤੀ - 20-11-25

General Aids - Chalk, Duster, Black-board

ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਬਲੈਕ - ਬੋਰਡ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਰਿਆ
ਬੱਚਿਓ ! ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਸੜਕ ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਨਿਯਮ ਤੇ ਸਾਇਕਲ ਚਲਾਉਣ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸੜਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹੋ। ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੜਕ ਦੇ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਸੁਝਾਅ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਵਾਂਗੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸੜਕਾਂ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਹੈ।	ਸੜਕ ਨਿਯਮ - ਸਬ ਵੇ - ਬਾਈਪਾਸ - ਫਲਾਈਓਵਰ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।
ਜਿੱਥੇ ਅਸਲੀ ਸੜਕ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੁਰੰਗ ਨੁਮਾ ਬਣਾ ਕੇ ਇੱਕ ਸੜਕ ਮੁੱਖ ਸੜਕ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਸਬ ਵੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	- ਸਲਿੱਪ ਰੋਡ - ਰਿੰਗ ਰੋਡ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਤੇ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਕਾਪੀਆਂ ਉੱਪਰ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਅਗਲੇ
ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ
ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ
ਇੱਕ ਸੜਕ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ
ਨੂੰ ਲਾਂਘਣੀ ਜਾਂ ਬਾਈਪਾਸ ਸੜਕ ਕਿਹਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੜਕ
ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਫਲਾਈਓਵਰ
ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਕੁਝ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੌਰਸਤੇ।
ਚੌਕ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਪਾਸੇ ਮੁੜਨ ਲਈ
ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ
ਛੋਟੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਿੱਪ ਰੋਡ ਕਿਹਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਲੰਘ ਕੇ
ਅਗਲੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ
ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ
ਸੜਕ ਨੂੰ ਬਾਈਪਾਸ ਆਖਦੇ
ਹਾਂ।

ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੜਕ
ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਫਲਾਈ
ਓਵਰ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਚੁਰਸਤੇ ਜਾਂ ਚੌਕ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪਾਸੇ
ਮੁੜਨ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਸੜਕਾਂ
ਸਲਿੱਪ ਰੋਡ।

ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸੜਕਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ
ਲਈ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੜਕਾਂ
ਨੂੰ ਲਿੰਕ ਰੋਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਜਿਹੀ ਸੜਕ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਦੀ ਇੱਕ
ਸੁਰੰਗ ਜੀ ਕੱਢ ਕੇ ਇੱਕ ਸੜਕ
ਮੁੱਖ ਸੜਕ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ,
ਨੂੰ ਸਬ-ਵੇ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆ
ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ
ਧਿਆਨ ਪੂਰਵਕ ਸੁਣਕੇ ਸਮ
ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿ. ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਕਰਵਾਏ
ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ
ਉੱਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

Observation Schedule for Skill of Using Chalk-Board.

Components	Rating Scale					
Legibility of handwriting	0	1	2	(3)	4	5
Adequate spacing between two letters	0	1	2	(3)	4	5
Adequate spacing between two letters	0	1	2	(3)	4	5
The size of the letters large enough	0	1	2	(3)	4	5
Neatness of the Chalk-board.	0	1	(2)	3	4	5
There is no overwriting	0	1	2	(3)	4	5
The Capital letters are of same size	0	1	2	(3)	4	5

ਪਾਠ-ਯੋਜਨਾ - 3

ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ. - 25184 ਜਮਾਤ - ਸੱਤਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 6-7 ਮਿੰਟ

ਉਪਵਿਸ਼ਾ - ਬਾਬਰ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਮਿਤੀ - 22-11-25

Important aid - Chalk, board, duster

ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦ. ਕਿਰਿਆ
1526 ਈ. ਵਿੱਚ ਬਾਬਰ ਨੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਹਰਾ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਆਗਰੇ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਬਾਬਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੈਨਾ ਭੇਜੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦ. ਅਧਿ ਦੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।
ਬਾਬਰ ਨੇ ਰਾਣਾ ਸਾਂਗਾ ਨੂੰ 1527 ਈ. ਵਿੱਚ ਕਨਵਾਹ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਰ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ 1528 ਈ. ਵਿੱਚ ਚੰਦੇਰੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਨੂੰ ਘਾਘਰਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਹਰਾਇਆ ਸੀ। 1530 ਈ. ਵਿੱਚ ਬਾਬਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੁਮਾਯੂੰ ਉਸਦਾ ਉੱਤਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣਿਆ।	ਵਿਦ ਅਧਿ. ਦੁਆਰਾ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇਣਗੇ। ਬੱਚੇ ਬੋਰਡ ਤੇ ਕਰਵਾਇਆ ਕੰਮ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

1.	1526 ਈ. ਵਿੱਚ ਬਾਬਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਿਸ ਨਾਲ ਹੋਈ?	ਉੱਤਰ - ਇਬਰਾਹਿਮ ਲੋਧੀ
2.	ਬਾਬਰ ਨੇ ਰਾਣਾ ਸਾਂਗਾ ਨੂੰ ਕਾਨਵਾਹ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕਦੋਂ ਹਰਾਇਆ?	ਉੱਤਰ - 1527 ਈ. ਵਿੱਚ
3.	ਬਾਬਰ ਦੀ ਚੰਦੇਰੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਿਸ ਨਾਲ ਹੋਈ?	ਉੱਤਰ - ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ
4.	ਬਾਬਰ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਕੌਣ ਬਣਿਆ?	ਉੱਤਰ - 1530 ਈ. ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਮਾਯੂੰ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਬਣਿਆ।

Components [Desirable behaviour]	Ratings					
Using appropriate begining statement	0	1	2	(3)	4	5
	0	1	2	(3)	4	5
Using explaining links. Testing pupils understanding	0	1	2	(3)	4	5
Using irrelevent state-ment	(0)	1	2	3	4	5

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ. - 24184

ਪਾਠ - ਯੋਜਨਾ -4.

ਜਮਾਤ - ਸਤਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ

ਸਮਾਂ - 6-7 ਮਿੰਟ

ਉਪਵਿਸ਼ਾ - ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ

ਮਿਤੀ - 22-11-25

ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ - Questioning.

ਲੜੀ ਨੰ	Pupil Teachers activity	Pupil's Activity
1	ਰਜ਼ੀਆ ਸੁਲਤਾਨ ਕਿਸਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੀ?	ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਦੀ.
2.	ਕੁਤਬਮੀਨਾਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਿਸਨੇ ਕਰਵਾਈ ਸੀ?	ਕੁਤਬਦੀਨ ਐਬਕ ਨੇ.
3.	ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ?	1526 ਈ. ਵਿੱਚ
4.	ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਕਦੋਂ ਸ਼ਾਸਕ ਬਣਿਆ?	1738 ਈ. ਵਿੱਚ
5.	ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਕੌਣ ਸੀ?	ਕੁਤਬਦੀਨ ਦਾ ਗੁਲਾਮ
6.	ਗਿਆਸਉੱਦੀਨ ਬਲਬਨ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ?	1286 ਈ. ਵਿੱਚ

Observation 3.-

Components	Ratings						
The teacher used promoting question to lead the pupils to the expected	0	1	2	(3)	4	5	6
The teacher used questions for seeking further information	0	1	2	(3)	4	5	6
The teacher redirected questions to the pupils.	0	1	2	(3)	4	5	6
Questions were relevant to the topic	0	1	2	3	4	5	6
The Teacher used questions to increase	0	1	2	3	4	5	6

ਪਾਠ ਯੋਜਨਾ - 5

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ. - 24184 — ਜਮਾਤ - ਅੱਠਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 5-7 ਮਿੰਟ

ਉਪਵਿਸ਼ਾ - ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ — ਮਿਤੀ - 24-11-25

(Skill of reinforcement)

ਲੜੀ ਨੰ.	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ. ਦੀ ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ
1.	ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕੀ ਹੈ?	ਉੱਤਰ - ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।
2	ਆਫ਼ਤਾਂ ਕੀ ਹਨ? (ਪਰਤ ਦੀਪਿਕਾ)	ਆਫ਼ਤਾਂ ਉਹ ਸੰਕਟ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਘਾਤਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਰੂਪ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਫ਼ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
3.	ਆਫ਼ਤਾਂ ਕਿੰਨੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ? (ਅਰਸ਼ਦੀਪ)	ਦੋ, ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਆਫ਼ਤਾਂ।
4.	ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹਨ? (ਪਰਤ ਸਿੰਘ)	ਸੁਨਾਮੀ, ਜਵਾਲਾਮੁੱਖੀ ਕਿਰਿਆ, ਭੁਚਾਲ, ਭੂਮੀ ਦਾ ਖਿਸਕਣ, ਸੋਕਾ, ਚੱਕਰਵਾਤ ਆਦਿ।

5.	ਭੂਚਾਲ ਕੀ ਹੈ?	ੳ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹਿੱਲਣ ਨੂੰ ਭੂਚਾਲ ਆਖਦੇ ਹਨ
6.	ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ?	ੳ ਤਿੰਨ.
7.	ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹਨ?	ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਫੱਟਣਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਾਰਸ਼ਾਂ, ਬੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟੁੱਟ ਜਾਣਾ, ਤੇਜ਼ ਬਰਸਾਤ ਆਦਿ ਕਾਰਨ।
8.	ਭੂਚਾਲ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਹੈ?	ਰਿਕਟਰ ਪੈਮਾਨਾ।
9.		

Observation :-

	Components	Rating						
1	Use the praise words.	0	1	2	(3)	4	5	6
2	Repeating and rephrasing pupils responses.	0	1	2	(3)	4	5	6

	Components	Rating					
3.	Writing pupils responses on the Chalk-board	0	1	(2)	3	4	5
4.	Immediate reinforcement.	0	1	2	(3)	4	5
5	Use of positive reinforcement.	0	1	2	(3)	4	5

Very good

27/11/2025

MACRO LESSONS

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ:

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ

ਉਪ- ਵਿਸ਼ਾ - ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ

ਜਮਾਤ - ਸੱਤਵੀਂ

ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਮਿਤੀ - 15-9-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਕਾਲਾ ਤਖ਼ਤਾ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 2. ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਵ - ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਦੇ ਹੋਏ 1-2 ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰ.1. ਬੱਚਿਓ! ਤੁਸੀਂ ਸਕੂਲ ਕਿਸ ਸਾਧਨ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹੋ? ਪ੍ਰ.2. ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ?

ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਬੱਚਿਓ ! ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰਿਕਸ਼ਾ, ਆਟੋ ਆਦਿ ਉੱਪਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
ਵਿਧੀ	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ?
ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਅਧਿਆਪਕ ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਣ	ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਨੂੰ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਜਾਂ ਚਾਰਟ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ

ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ - ਥਲ ਸਾਧਨ, ਜਲ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਸਾਧਨ

1. **ਥਲ ਸਾਧਨ** - ਥਲ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਵਿਚ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਬੈਲਗੱਡੀ - ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬੈਲਗੱਡੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਸੀ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਨ ਦਾ ਆਯਾਤ ਅਤੇ ਨਿਰਯਾਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਆਟੋ-ਰਿਕਸ਼ਾ - ਇਹ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨ ਹਨ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ

2. **ਹਵਾਈ ਸਾਧਨ** - ਹਵਾਈ ਸਾਧਨ ਜੋ ਹਵਾ ਵਿਚ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼, ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਆਦਿ।

3. **ਜਲ ਸਾਧਨ** - ਇਹ ਸਾਧਨ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਵਪਾਰ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ ਕਿਰਿਆ

ਪ੍ਰ: ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕਿੰਨੇ - ਕਿੰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ?

ਪ੍ਰ. ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਨ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ?

ਪ੍ਰ: ਆਧੁਨਿਕ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?

ਪ੍ਰ: ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਹਵਾਈ ਸਾਧਨ ਕਿਹੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ?

ਪ੍ਰ: ਜਲ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸੋ?

ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਤੋਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਵਾਈ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ ਦੱਸਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਜਲ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ/ਸਮੱਗਰੀ

ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ -

i) ਥਲ ਸਾਧਨ
2). ਹਵਾਈ ਸਾਧਨ
3). ਜਲ ਸਾਧਨ

i) ਥਲ ਸਾਧਨ

2). ਹਵਾਈ ਸਾਧਨ

3). ਜਲ ਸਾਧਨ

ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

ਪ੍ਰ: ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕਿਹੜੇ ਸਨ?

ਪ੍ਰ: ਜਲ-ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਹਨ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ! ਵੱਧ ਤੁਸੀਂ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

Pupil Teacher was full of confidence. Teaching aid used was done. B.B. done.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ. - 24164
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ - ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ

ਜਮਾਤ - ਨੌਵੀਂ
ਸਮਾਂ - 30 ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ - 16-9-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਡਸਟਰ, ਚਾਕ-ਬੋਰਡ, ਡਾਇਰੀ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿਚ ਚਾਕ ਬੋਰਡ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 2. ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। 3) ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਵਾਉਣਾ।

ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1. ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਹਾਂ? 2. ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦਾ ਹੈ?
ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਬੱਚਿਓ! ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਖਿਆਤਮਿਕ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਬੋਲੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰਟ ਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ- ਵਸਤੂ

ਭੂਮਿਕਾ - ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੁੱਝ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਹੂਲਤਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

1) **ਸਮਾਨਤਾ ਅਧਿਕਾਰ** - ਸਮਾਨਤਾ ਅਧਿਕਾਰ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਉੱਚ, ਨੀਚ, ਅਮੀਰ - ਗਰੀਬ ਦਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

2) **ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ** - ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

3) **ਸੋਸ਼ਣ ਵਿਰੁੱਧ ਅਧਿਕਾਰ** - ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਨਾਗਰਿਕ ਤੋਂ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਸ਼ਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰੀਏ।

4) **ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਧਿਕਾਰ** - ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਧਰਮ ਚੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

5) **ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰ** - ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਪ੍ਰ: ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਕਿਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਸੋਸ਼ਣ ਵਿਰੁੱਧ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ।

ਪ੍ਰ:- ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤੇ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ?

ਵਿਦ. ਸਿੱਖਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਢੰਗ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਸਮਝਣਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਣਗੇ।

ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਕਾਰ, ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਵਿਰੁੱਧ ਅਧਿਕਾਰ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਬਲੈਕ - ਬੋਰਡ

1). ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ - ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ- ਜਿਵੇਂ- 1). ਸਮਾਨਤਾ ਅਧਿਕਾਰ

2). ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ

3). ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਵਿਰੁੱਧ ਅਧਿਕਾਰ

4). ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ

5). ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰ

6) ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਉਪਚਾਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

ਪ੍ਰ.1. ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਿੰਨੇ ਹਨ?

ਪ੍ਰ.2) ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਵਿਰੁੱਧ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ, ਕੱਲ੍ਹ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਜੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 — ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 30 ਮਿੰਟ

ਉਪ. ਵਿਸ਼ਾ - ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ — ਮਿਤੀ - 17-9-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਕਾਲਾ ਤਖ਼ਤਾ, ਚਾਕ, ਝਾੜਨ, ਚੌਂਕ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ. ਵਿਸ਼ੇ 'ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 2. ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।

ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ- 1. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜਿਆਦਾਤਰ ਜਨਸੰਖਿਆ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ? 2. ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧੰਦਾ ਕੀ ਹੈ?
ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਬੱਚਿਓ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧੰਦਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਅੱਜ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਣਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਣ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ
ਭੂਮਿਕਾ – ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਕੁੱਲ ਭੂਮੀ ਦੇ 75% ਭਾਗ ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੱਕੀ, ਕਣਕ, ਚਾਵਲ ਆਦਿ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ-ਕਿਹੜੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਨਾਮ ਸਹਿਤ ਦੱਸੇਗੀ।
① **ਚਾਵਲ** - ਚਾਵਲ ਗਰਮ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਵਰਖਾ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਰਨਾਟਕ, ਤਮਿਲਨਾਡੂ ਆਦਿ ਚ ਵਧੇਰੇ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ	ਚਾਵਲ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ?
② **ਕਣਕ** - ਕਣਕ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫਸਲ ਹੈ। ਕਣਕ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੈ।	ਕਣਕ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੈ?
③ **ਮੱਕੀ** - ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੱਕੀ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।	
④ **ਕਪਾਹ** - ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਪਾਹ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੇਤੀ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਆਂਧਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ	ਕਪਾਹ ਕਿੱਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?
⑤ **ਚਾਹ** - ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਾਹ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚਾਹ ਦੀ ਖੇਤੀ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।	ਕਿਹੜੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਹ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?

ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਅਲੱਗ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ ਚੈੱਕ ਕਰਵਾਉਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ / ਚਾਰਟ ਚਿੱਤਰ

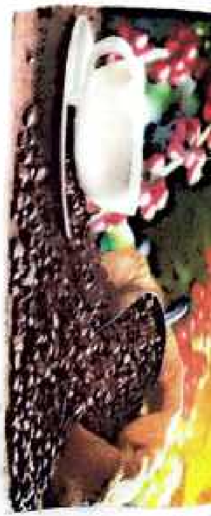

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ. 25164 — ਜਮਾਤ — ਸੱਤਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ — ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ — 30 ਮਿੰਟ

ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ — ਆਦਿ ਮਾਨਵ — ਮਿਤੀ — 17-9-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਸਧਾਰਨ ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਕਾਲਾ ਤਖ਼ਤਾ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ 'ਆਦਿ ਮਾਨਵ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਮਾਡਲ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। 2. ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1. ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ? Ans - ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਬਾਂਦਰ ਵਰਗਾ ਸੀ। 2. ਉਹ ਕੀ ਖਾਂਦਾ ਸੀ? Ans ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਂਦਾ ਸੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ
ਆਰੰਭਿਕ ਜੀਵਨ – ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਗਪਗ ੫੦ ਲੱਖ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਰਗਾ ਸੀ।	ਪ੍ਰ: ਪਹਿਲਾ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਕਿਵੇਂ ਸੀ?
ਹਥਿਆਰ – ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।	ਪ੍ਰ: ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਸਨ?
ਸ਼ਿਕਾਰ – ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭੋਜਨ ਲਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।	ਪ੍ਰ: ਕਿਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ?
ਅੱਗ ਦੀ ਖੋਜ – ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਖੋਜ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਆਦਿ ਮਾਨਵ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਇਸਤੋਂ ਪਕਾ ਕੇ ਖਾਂਦਾ ਸੀ।	
ਪਹਿਰਾਵਾ – ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਢੱਕਦਾ ਸੀ। ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਰੇਸਮੀ ਗਰਮੀ ਤੇ ਸਰਦੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਸੀ।	ਪ੍ਰ: ਆਦਿ ਮਾਨਵ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਸੀ?
ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ – ਆਦਿ ਮਾਨਵ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਦੇ ਸਨ। ਅਨਾਜ ਦੇ ਦਾਣੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸੁੱਟੇ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪੌਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ।	ਉਸਨੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ?

ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਸਮਗ. ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਦਿ- ਮਨੁੱਖ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਦਿ ਮਨੁੱਖ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕੀ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ

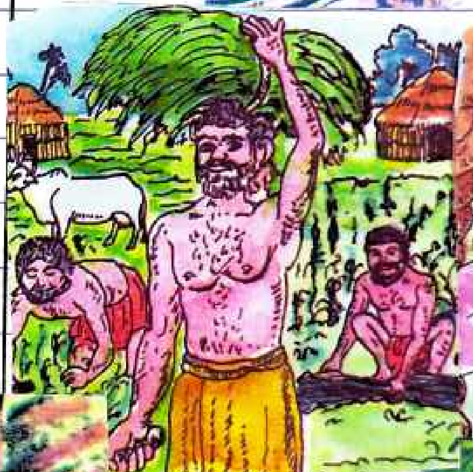

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

1. ਸਤੋਖ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀ?
2. ਲਾਲਿ ਸਾਹਵ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ?
3. ਲਾਲਿ ਸਾਹਵ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵਨ ਕਰਦਾ ਸੀ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

→ ਪੱਠਿਤ ਪੱਠ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹੋ ਲਾਲਿ-ਸਾਹਵ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ।

A

Stimulus Variation Skill was used
i.e. Teaching was done
Skill of Introduction was used.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - 'ਰਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ'

ਜਮਾਤ- ਸੱਤਵੀਂ
ਸਮਾਂ - 30 ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ - 18-9-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਕਾਲਾ ਤਖਤਾ, ਡਸਟਰ ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਤਸਵੀਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 2) ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਵਿਦਿ. ਤੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ।

(1) ਸਾਡੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੁੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਹੈ?

(2) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਛੀ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?

ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਢੁੱਕਵੇਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਸਹੀ ਦੇ ਦੇਣਗੇ ਕਿ ਬੱਚਿਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਵਿਧੀ	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆਤਮਿਕ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	ਵਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਭੂਮਿਕਾ - ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ।

(1) **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡਾ** - ਇਸ ਵਿਚ 3 ਰੰਗ ਹਨ-

(i) ਕੇਸਰੀ ਰੰਗ - ਇਹ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

(ii) ਸਫੈਦ ਰੰਗ - ਇਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

(iii) ਹਰਾ ਰੰਗ - ਇਹ ਹਰਿਆਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

(2) **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੁੱਲ** - ਕਮਲ ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੁੱਲ ਹੈ, ਇਹ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਉੱਗਦਾ ਹੈ।

(3) **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਛੀ** - ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਛੀ ਮੋਰ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਪੈਲਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(4) **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫਲ** - ਅੰਬ ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫਲ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਫਲਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(5) **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ** - ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ ਜਨ-ਗਣ-ਮਨ ਹੈ। ਇਸ ਗੀਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਕੀਤੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ ਤੇ ਕਈ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਿਖਾਏਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡੇ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੁੱਲ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਛੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫਲ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇਗੀ।

ਵਿਦਿ- ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਦੀਆਂ ਦਿਖਾਈਆਂ 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ- ਚਿੰਨ੍ਹ' ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇਖਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ- ਝੰਡਾ' ('ਰਾਸ਼ਟਰੀ- ਫੁੱਲ', 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਛੀ', ('ਰਾਸ਼ਟਰੀ - ਫਲ', ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਗੇ।

ਤਿਰੰਗਾ ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡਾ ਹੈ।
ਕਮਲ ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੁੱਲ ਹੈ।
ਮੋਰ ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਛੀ ਹੈ।
ਅੰਬ ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫਲ ਹੈ।
ਜਨ- ਗਨ- ਮਨ ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ ਹੈ।
ਇਹ ਸਭ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡਾ- ਤਿ

कमल

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੁੱਲ- ਕਮਲ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਛੀ- ਮੋ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫਲ - ਅੰਬ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

ਪ੍ਰ: ਤਿਰੰਗੇ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਰੰਗ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ?

ਪ੍ਰ: ਸਾਡੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਛੀ ਦਾ ਕੀ ਨਾਮ ਹੈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਘਰ ਤੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਚਾਰੇ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25165 — ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਸਵਾਮੀ — ਮਿਤੀ - 15-9-25

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਸਹਾਇਕ ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ ਤਖਤਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ, ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 2. ਸਮਾਜਿਕ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ 'ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਦੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ। 1. ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ? 2. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ?

ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਉੱਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਓ, ਅੱਜ ਆਪਾਂ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।
ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਰਣਾਤਮਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਪਾਠ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਮਹਾਵੀਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਾਂਗੇ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	'ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ' ਬਾਰੇ।

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆਵਾਂ
ਭੂਮਿਕਾ = ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸਨ।	ਪ੍ਰ: ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਜਨਮ ਕਿਹੜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ?
ਜਨਮ = ਵਰਧਮਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਜਨਮ 599 ਈ.ਪੂ. ਵਿੱਚ ਵੈਸ਼ਾਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕੁੰਡ ਗ੍ਰਾਮ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ।	ਪ੍ਰ: ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ?
ਜੀਵਨ – ਵਰਧਮਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ 30 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ। ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਸਾਧੂ ਬਣ ਗਏ। 12 ਸਾਲ ਦੀ ਕਠੋਰ ਤਪੱਸਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਜਿਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੈਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।	ਪ੍ਰ: ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਸਾਲ ਦੀ ਕਠੋਰ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨੀ ਪਈ?
* 72 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।	ਪ੍ਰ: ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ?
ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ = ਇਹ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ – 1. ਹਿੰਸਾ ਨਾ ਕਰਨਾ 2. ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ 3. ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ। 4. ਸੰਪਤੀ ਨਾ ਰੱਖਣਾ। 5. ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਵਿੱਚ ਆਤਮਾ ਹੋਣਾ।	ਪ੍ਰ: ਮਹਾਵੀਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਓ?

ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਚਾਕ ਤਖ਼ਤਾ
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ ਧਿਆਨ-ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	**ਭੂਮਿਕਾ** - ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸਨ।
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੈਨ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	**ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ** - ਦਿਆ ਨਾਲ ਰਹਣਾ। (ੳ) ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ। (ਅ) ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ। (ੲ) ਸੰਪਤੀ ਨਾ ਰੱਖਣਾ।
ਵਿਦਿ. ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।	(ਸ). ਛੋਟੀ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਹੋਣਾ।
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਜੈਨ-ਧਰਮ ਦੇ ਮੋਢੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।	

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

....

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

....

* 1). ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਕਿਸਨੇ ਰੱਖੀ?

2). ਮਹਾਂਵੀਰ ਦੇ ਮਾਤਾ - ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ

* ਬੱਚਿਓ ! ਖੁਦ ਤੁਸੀਂ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਘਾਰੰ ਲਿਖ ਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣੀਆਂ ਹਨ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: ੨੫੧੮੫ — ਜਮਾਤ - ਅੱਠਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 30 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ — ਮਿਤੀ - 20-9-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਕਾਲਾ ਤਖ਼ਤਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ ਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬੋਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਗੁਰੂਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1. ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਗੁਰੂ ਹਨ? 2. ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ?
ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਤਮਿਕ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਜਨਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਪ੍ਰੈਲ 1469 ਈ: ਨੂੰ ਰਾਏ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਜੋ ਕਿ ਨਨਕਾਣਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਸਨ।

ਜਨੇਊ ਦੀ ਰਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਖਤ੍ਰੀ ਘਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਜਨੇਊ ਨੂੰ ਪਹਿਨਣ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਪਾਂਧੇ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ 7 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪਾਂਧੇ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ।

ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ 20 ਰੁਪਏ ਦਾ ਨੋਟ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਭੁੱਖੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਖੁਆ ਦਿੱਤਾ।

ਨੌਕਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਿਖੇ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਦੇ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

= ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਧੀ ਤੇ ਚਾਰਟ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਗੇ।

ਪ੍ਰ: ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕੀ ਸੀ?

ਪ੍ਰ: ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਸ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ?

ਪ੍ਰ: ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿੱਥੇ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ?

ਵਿਦ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚਾਰਟ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚਾਰਟ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਕਾਪੀ ਤੇ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ

ਜਨਮ - ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਪ੍ਰੈਲ 1469 ਈ: ਰਾਏ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਜੋ ਨਨਕਾਣਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ।

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ - ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੇਵੀ ਤੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਸਨ।

ਜਨੇਊ ਦੀ ਰਸਮ - ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਜ਼ੂਲ ਦੇ ਅਡੰਬਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਜਨੇਊ ਨੂੰ ਪਹਿਨਣ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੱਚਾ-ਸੌਦਾ - ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ 20 ਰ. ਦਾ ਨੋਟ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਭੁੱਖੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਖਵਾ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ - ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਆਦਿ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।

ਖੇਤੀ - ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੁਲਤਾਨ- ਪੁਰ ਵਿਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ।

ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ', ਆਦਿ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। **ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਤਿਆਗ** ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਤ ਤੇ ਦੇਣੀ ਹੋਣੀ ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿਤਾ। **ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਖੰਡਨ** ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪੰਗਤ ਨਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ **ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ** ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿਤਾ ਤੇ ਸਤੀ-ਪ੍ਰਥਾ ਵਰਗੀਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ।	ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ?	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਾਵ ਸ਼ੁਭਕਰਮ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ – ੧. ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ?

੨. ਸੱਚਾ - ਸੌਦਾ ਕੀ ਸੀ?

੩. ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਦੋਂ ਜੋਤੀ- ਜੋਤ ਸਮਾਏ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ – ਬੱਚਿਓ ਕੱਲ੍ਹ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

[illegible] participation etc.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 — ਜਮਾਤ - ਅੱਠਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 30 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ — ਮਿਤੀ - 22-1-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ ਤਖ਼ਤਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	(1) ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚਣ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। (2) ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ 1. ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ? (2). ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜਾ ਸਾਮਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਇਆ?

ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਥਨ ਨਾਲ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਓ ਅੱਜ ਆਪਾਂ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਣਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ | ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਭੂਮਿਕਾ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈ। ਇਸ ਸਾਮਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਾਸਕ ਬਾਬਰ ਸੀ।

ਪ੍ਰ: ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਾਸਕ ਕੌਣ ਸੀ?

1. **ਬਾਬਰ** ਬਾਬਰ ਭਾਰਤ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਾਸਕ ਸੀ। 1526 ਈ: ਵਿਚ ਬਾਬਰ ਤੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ ਵਿਚਕਾਰ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ।

ਪ੍ਰ: ਭਾਰਤ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਾਸਕ ਕਿਹੜਾ ਸੀ?

2. **ਹੁਮਾਯੂੰ** ਹੁਮਾਯੂੰ ਬਾਬਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। 1556 ਈ. ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਪ੍ਰ: ਬਾਬਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਤੇ ਕੌਣ ਬੈਠਾ ਸੀ?

3. **ਅਕਬਰ** ਅਕਬਰ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਹੁਮਾਯੂੰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਕਬਰ ਰਾਜਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਅਕਬਰ ਰਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰ: ਅਕਬਰ ਕਿਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ?

ਵਿਹ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਬਾਰੇ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਾਬਰ, ਹੁਮਾਯੂੰ, ਅਕਬਰ, ਜਹਾਂਗੀਰ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ/ ਚਾਰਟ ਤਸਵੀਰਾਂ

ਚਿੱਤਰ 11.2 ਹੁਮਾਯੂੰ

ਚਿੱਤਰ 11.4 ਅਕਬਰ

5. **ਜਹਾਂਗੀਰ** ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਕਬਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। 1605 ਈ. ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਉਹ ਰਾਜਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਦੀ ਅਸਲ ਵਾਗਡੋਰ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂਰਜਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ।	ਪ੍ਰ: ਨੂਰਜਹਾਂ ਕਿਸਦੀ ਪਤਨੀ ਸੀ?	ਵਿਦਿਆਰਥੀ: ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ	
6. **ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ** ਇਹ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸ਼ਾਸਕ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਭਾਰਤ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ।	ਪ੍ਰ: ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸ਼ਾਸਕ ਕੌਣ ਸੀ?		

⇒ **ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ** :-
1. ਬਾਬਰ ਦਾ ਕਦੋਂ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋਇਆ?
2. ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ?

⇒ **ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ** :- ਬੱਚਿਓ! ਘਰ ਤੋਂ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

.੧.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: - ੨੫੦੮੫ ਜਮਾਤ - ਨੌਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 30 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਮਿਤੀ - ੨੭-੧-੨੫

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ ਤਖਤਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ
ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਸਮੱਗਰੀ	ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਮਾਡਲ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	① ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
	② ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ' ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸਥਾਰ-ਪੂਰਵਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਪ੍ਰ: ਬੱਚਿਓ! ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਕਿਸ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ?
	ਪ੍ਰ:- ਬੱਚਿਓ! ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਭੂਮਿਕਾ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਕਈ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਫ਼ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ -

(ਹੜ੍ਹ) - ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਖਾ ਕਾਰਨ ਨਦੀਆਂ ਤੇ ਨਹਿਰਾਂ ਭਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਦਲ ਦੇ ਫਟਣ ਕਾਰਨ ਵੀ ਹੜ੍ਹ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ਸੋਕਾ) - ਸੋਕੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਹੇਠਾਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

(ਭੂਚਾਲ) ਧਰਤੀ ਦੇ ਹਿੱਲਣ ਨੂੰ ਭੂਚਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸਦੇ ਝਟਕੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੇਜ਼। ਭੂਚਾਲ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਸੁਨਾਮੀ) ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਆਫ਼ਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਥੱਲੇ ਭੂਚਾਲ, ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਖਿਸਕਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੁਨਾਮੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ) - ਧਰਤੀ ਦਾ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਭਾਗ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਰਮ ਹੈ, ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰਮ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵਿਚਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਪਿਘਲ ਕੇ ਨਰਮ ਮਿੱਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਵੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਪ੍ਰ: ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਫਟਣ ਨਾਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਸੋਕੇ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਭੂਚਾਲ ਆਉਣ ਨਾਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਫੱਟਣ ਕਾਰਨ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ?

ਵਿਹ. ਨਿਸ਼ਾਨਾ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦ. ਆਪ ਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ' ਸੋਕਾ, ਹੜ੍ਹ, ਭੂਚਾਲ, ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਿਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ

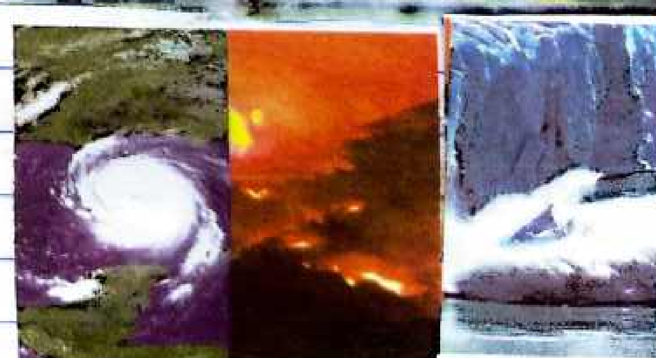

ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ -

(1) ਹੜ੍ਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ?

(2) ਸੋਕੇ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

(3) ਭੂਚਾਲ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ 'ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਹੀ ਲਿਆਉਣਾ।

Teaching aid used but lack of effectiveness.
Class control was good.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: ੨੫੧੬੫ — ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - ੩੫ ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - 'ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ' — ਮਿਤੀ - ੨੫-੧੦-੨੫

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ ਤਖ਼ਤਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਮਾਰਕਰ ਆਦਿ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	'ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਸਵੀਰਾਂ
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਭਾਰਤ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜਨਸੰਖਿਆ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ? ਧਰਤੀ ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?
ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਬੱਚਿਓ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਫਸਲਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅੱਜ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ: ਭੂਗੋਲ

ਭੂਮਿਕਾ ਮਿੱਟੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤਲੀ ਉਹ ਤਹਿ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਤੋਂ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਕਈ ਬਹੁਤ ਅਧਿਐਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

1) **ਜਲੋੜ ਮਿੱਟੀ** ਜਲੋੜ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਮਹੀਨ ਗਾਦ ਦੇ ਵਿਛਣ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿੱਟੀਆਂ ਤੋਂ ਉਪਜਾਊ ਮਿੱਟੀ ਹੈ।

2. **ਰੇਤਲੀ ਮਿੱਟੀ** ਰਾਜਸਥਾਨ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਰੇਤਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਰਮੀ-ਸਰਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਦੇ ਲਗ-ਭਗ ਘਾਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਬਹੁਤੀ ਵੀ ਉਪਜਾਊ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

3). **ਲੈਟਰਾਈਟ ਮਿੱਟੀ** ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਗਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਲ੍ਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਭਾਰੀ ਮੌਸਮੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਉਪਜਾਊ ਨਹੀਂ ਹੈ।

4). **ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ** ਇਸਦੇ ਰੰਗਤ ਦੀ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਕਪਾਹ ਦੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਉਪਯੁਕਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ

ਵਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਪ੍ਰ: ਮਿੱਟੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਦੀ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਵੰਡ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਜਲੋੜ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ?

ਪ੍ਰ: ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਕਿਹੜੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਕਿਹੜੀ ਫਸਲ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ?

ਵਿਧੀ: ਵਿਧੀਆਂ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਈਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਦੇਖਣਗੇ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ।

ਜਲੋਢੀ ਮਿੱਟੀ, ਰੇਤਲੀ ਮਿੱਟੀ, ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੁਣਨਗੇ।

ਸਾਰੀਆਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨ- ਗੇ

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ

ਜਲੋਢੀ ਮਿੱਟੀ

ਰੇਤਲੀ ਮਿੱਟੀ

ਲੈਟਰਾਈਟ ਮਿੱਟੀ

ਉਪਜਾਊ' ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। **ii) ਲਾਲ ਮਿੱਟੀ** ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਦੱਖਣੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਘੱਟ ਉਪਜਾਊ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। **iii) ਪਹਾੜੀ ਮਿੱਟੀ** ਇਹ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਘੱਟ ਡੂੰਘੀ ਅਤੇ ਪਤਲੀ ਤਹਿ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।	ਪ੍ਰ: ਲਾਲ ਮਿੱਟੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਪ੍ਰ: ਪਹਾੜੀ ਮਿੱਟੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਮਿੱਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।	

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

① ਜਲੋਢ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ?
② ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਕਿਹੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?
③ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ! ਤੁਸੀ ਘਰ ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ....!!

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ.: ੨੫੧੮੫
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ - ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਧਨ

ਜਮਾਤ - ਨੌਵੀਂ
ਸਮਾਂ = ੩੫ ਮਿੰਟ

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ ਡਸਟਰ, ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	'ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 2) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ' ਬਾਰੇ ਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ।
ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਧਨ' ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਭੂਮਿਕਾ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਸਮਾਨੀ ਖੇਤੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਜਿਥੇ ਪੀਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਇਸਨੂੰ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੰਚਾਈ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਜਾਂ ਭੂਮੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੀ ਉਪਜ ਵਧਾਉਣੀ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ **ਵਰਖਾ** ਵਰਖਾ ਸਿੰਚਾਈ ਦਾ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ, ਉੱਤਰ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਕੇਵਲ ਵਰਖਾ ਨੂੰ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਬਣਾਉਟੀ ਸਾਧਨ **ਨਹਿਰਾਂ** ਨਹਿਰਾਂ ਸਿੰਚਾਈ ਦਾ ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਸਸਤਾ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਨਹਿਰਾਂ ਤੇ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਹਿਰਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ 9600 ਕਿ.ਮੀ. ਹੈ।

ਸਥਾਈ, ਅਸਥਾਈ ਨਹਿਰਾਂ ਸਥਾਈ ਨਹਿਰਾਂ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਪੂਰਾ ਸਾਲ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅਸਥਾਈ ਨਹਿਰਾਂ ਜੋ ਵਰਖਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ।

ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਪ੍ਰ: ਖੇਤੀ ਕਿਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਸਿੰਚਾਈ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਇਸਨੂੰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ?

ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਹਿਰਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ ਕਿੰਨੀ ਹੈ?

ਅਸਥਾਈ ਨਹਿਰਾਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ?

ਵਿਦ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦ. ਅਧਿ ਤੋਂ ਸਿੰਚਾਈ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ-ਆਧੁਨਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣਗੇ

ਸਿੰਚਾਈ ਦੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।

ਸਿੰਚਾਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ/ ਚਾਰਟ ਤਸਵੀਰਾ

ਵਰਖਾ

ਨਹਿਰਾਂ ਜਾ ਸੂਏ

ਟਿਊਬਵੈੱਲ

ਖੂਹ

ਤਲਾਬ

ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਨਾਲ ਟਿਊਬ-ਵੈੱਲ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ। **ਖੂਹ ਅਤੇ ਨਹਿਰ** ਮੀਂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਸਿੰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਅਸੀਂ ਖੂਹ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। **ਤਲਾਬ** ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਤਲਾਬ ਰਾਹੀਂ ਅਧਿਕਤਰ ਸਿੰਚਾਈ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।	ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਨਾਲ ਕੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ?	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	—

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

1. ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸਾਧਨ ਸਨ?

2) ਸਿੰਚਾਈ ਨਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ! ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ :-25165 ਜਮਾਤ - ਸੱਤਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ — 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਮੌਸਮ ਦੇ ਮਾਪਕ ਮਿਤੀ 24-9-25

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	'ਮੌਸਮ ਦੇ ਮਾਪਕ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ।
ਸਹਾਇਕ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। 2. ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਮੌਸਮ ਦੇ ਮਾਪਕਾਂ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ?
ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਬੱਚਿਓ! ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸਿਆ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਟੀ. ਵੀ. ਰੇਡੀਓ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਮੌਸਮ ਦੇ ਮਾਪਕਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ
ਭੂਮਿਕਾ. ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਵਈ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਏ ਹਨ ਇਸ ਨਾਲ ਘਰ ਬੈਠੇ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਪੁੱਛਣੀ ਰਹੇਗੀ–
ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਆਦਾਨ - ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।	ਪ੍ਰ: ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ?
ਟੀ.ਵੀ. ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਟੀ.ਵੀ. ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਹੈ; ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੇ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	ਪ੍ਰ: ਟੀ.ਵੀ. ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਕਿਵੇਂ ਹੈ?
ਟੈਲੀਫੋਨ ਟੈਲੀਫੋਨ ਵੀ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਵੱਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।	ਪ੍ਰ: ਕਿਸ ਸਾਧਨ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਮਿੰਟਾਂ ਸਕਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?
ਡਾਕ ਅਤੇ ਤਾਰ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਭਿਜਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।	ਪ੍ਰ: ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?
ਰੇਡੀਓ ਇਹ ਵੀ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਅਸੀਂ ਕਿਸਾਨੀ; ਖਬਰਾਂ, ਫਿਲਮੀ, ਗਾਣੇ ਆਦਿ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।	ਪ੍ਰ: ਕਿਸ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?
ਅਖਬਾਰ ਅਖਬਾਰ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਦਿਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ।	ਪ੍ਰ: ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਸਸਤਾ ਸਾਧਨ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?

ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਏ ਚਾਰਟ ਨੂੰ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਉਤਸਾਹ ਨਾਲ ਸਮਝਣਗੇ ਅਤੇ ਦੇਖਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿ. ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਗੇ।

ਵਿਦਿ. ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕੋਲੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

1. ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਹਨ?

2) ਸਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਿਸ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ- ਕੱਲ੍ਹ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ 'ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ' ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਕੇ ਆਉਣਾ ਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25164 ਜਮਾਤ - ਅੱਠਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਜੰਗਲੀ ਜੀਵ ਤੇ ਜੰਗਲੀ-ਬਨਸਪਤੀ ਮਿਤੀ - 25-10-25

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਕਾਲਾ-ਤਖਤਾ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	(1). ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। (2) ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਜੰਗਲੀ-ਜੀਵ ਤੇ ਜੰਗਲੀ ਬਨਸਪਤੀ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣੀ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1) ਦਰੱਖਤਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? 2). ਚਮੜਾ ਤੇ ਉੱਨ ਕਿੱਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?
ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ	ਦਰੱਖਤਾਂ ਤੋਂ ਫ਼ਰਨੀਚਰ ਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਜੰਗਲੀ-ਜੀਵ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਅਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਕੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦਿਤਾ। ਜੰਗਲੀ ਜੀਵ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਛੋਟੇ ਜੀਵ ਵੱਡੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਭੋਜਨ ਹਨ। ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਜੀਵ ਘਾਹ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਏਗਾ।

ਜੰਗਲੀ ਬਨਸਪਤੀ ਜੰਗਲੀ ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਜੜੀ-ਬੂਟੀਆਂ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਲੱਕੜੀ, ਕਾਗਜ਼, ਖਮੜਾ, ਗੂੰਦ ਕਈ ਵਸਤਾਂ ਆਦਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਵੱਧਦੀ ਲੋੜ ਕਾਰਨ ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ ਤੇ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਪ੍ਰ: ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਕਿਸਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ?

ਪ੍ਰ: ਜੰਗਲੀ ਜੀਵ ਕਿਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ?

ਪ੍ਰ: ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਜੰਗਲੀ ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿਚ
ਰਹਿ ਕੇ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਅਤੇ
ਜੰਗਲੀ ਬਨਸਪਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ
ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿ. ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਦੁਆਰਾ
ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਚਿੱਤਰ ਰਾਹੀ
ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ
ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ
ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿ. ਸੁਣਨ ਦੇ ਨਾਲ੨ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ
ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੀ ਦੇਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ- ਸਮੱਗਰੀ

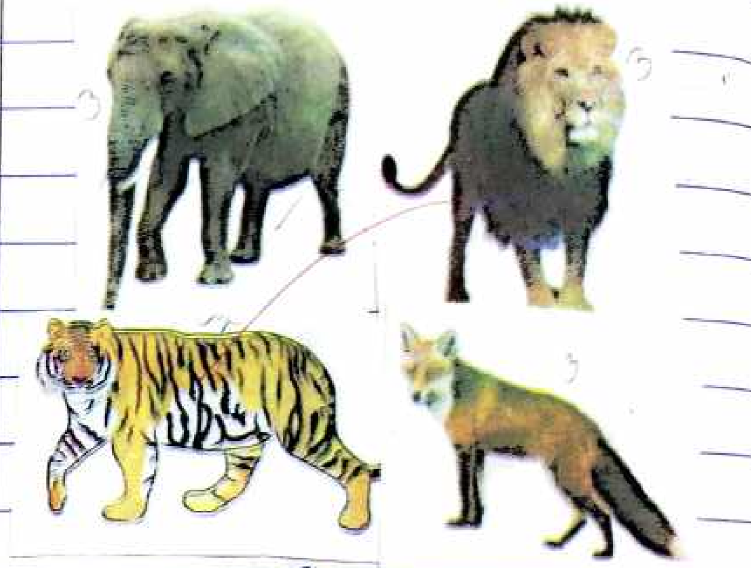

ਜੰਗਲੀ- ਜੀਵ

ਜੰਗਲੀ- ਬਨਸਪਤੀ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ...

ਪ੍ਰ: ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਰੋਕ-ਥਲੀ ਕਿਹੜਾ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਇਆ ?

ਪ੍ਰ: ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ?

ਘਰ ਦਾ ਘਰ....

ਬੱਚਿਓ। ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ-ਬਨਸਪਤੀ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਆਉਣੀ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25165 ਜਮਾਤ - ਨੌਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 30 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਮਿਤੀ - 26-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਸਧਾਰਨ ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 2) ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। 3) ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੰਮ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ ਲਈ ਵਿਦਿ. ਕੋਲੋਂ ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ -

	੫. ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ? ੬. ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ ਕਿਸ ਅੰਦਰ ਆਉਂਦੇ ਹੈ?
ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਨਗਰ-ਪਾਲਿਕਾ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਵਿਧੀ –	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਰਣਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਤਮਿਕ ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. "ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ

ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਇਹ ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਨਗਰ ਸਭਾ ਜਾਂ ਨਗਰ ਕਮੇਟੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਗਰ-ਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੧ ਤੋਂ ੨੧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਕੰਮ- ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ = ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇਸਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਲਈ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਨਲਕਿਆਂ, ਖੂਹਾਂ ਆਦਿ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਪੱਕੇ ਫੁਹਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ - ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ - ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਪਰ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ - ਨਗਰ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਗੰਦਗੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਹੈ।

ਵਿਦਿ.ਅਧਿ.ਕਿਰਿਆ

ਪ੍ਰ: ਇਸਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਕਿਸਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ?

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਾਈ ਲਈ ਕੀ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?

ਵਿਦ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦ. ਅਧਿ ਰਾਹੀ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣਗੇ -

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਈਆਂ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ

ਚਿੱਤਰ 20.1 ਨਗਰ-ਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਕੰਮ

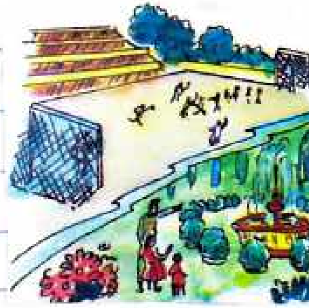

ਸੋਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਗਲੀਆਂ, ਸੜਕਾਂ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਸੋਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।	ਪ੍ਰ: ਸੋਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਥੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉੱਤਰ ਦੇਣਗੇ।	
ਪੰਜੀਕਰਨ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੁਆਰਾ ਜਨਮ-ਮੌਤ ਰਿਕਾਰਡ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਮ-ਮੌਤ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਣ ਦੁਰੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	ਪ੍ਰ: ਜਨਮ-ਮੌਤ ਪੰਜੀਕਰਨ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ?	ਅਨੁਮਾਨਤ ਉੱਤਰ ਦੱਸਣਗੇ।	

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

1) ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਹਨ?
2) ਇਸਦਾ ਕਾਰਜਕਾਲ ਕਿੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ! ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

4

Final Recapitulation was done.
Home work was given.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25165 — ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ — ਮਿਤੀ - 27-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਕਾਲਾ ਤਖ਼ਤਾ, ਚਾਕ, ਝਾੜਨ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	'ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਜਾਂ ਚਾਰਟ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 2. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਪ੍ਰ: ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ? ਪ੍ਰ: ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?
ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ
ਭੂਮਿਕਾ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਤ ਤੇ ਤਿਆਰੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਵੱਧ ਗਿਆ ਹੈ। **ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ੪ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ-** 1). ਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ 2). ਜਲ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ 3). ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ 4). ਭੂਮੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।
	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ ਤੇ ਚਾਰ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।
<u>ਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ</u>: ਵਾਹਨ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੰਨਾਂ ਉੱਪਰ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।	ਪ੍ਰ: ਵਿਆਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?	ਵਿਆਹਾਂ ਵਿਚ ਸਪੀਕਰ, ਡੀ.ਜੇ ਆਦਿ ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ
<u>ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ</u>: ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਧੂੰਆਂ, ਗੈਸਾਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਫੈਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੰਘ, ਦਮਾ ਆਦਿ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਫੈਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।
<u>ਜਲ-ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ</u>: ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆਂ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਪਾਣੀ ਨਦੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਣੀ ਗੰਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੈਜ਼ਾ, ਅੰਤੜੀਆਂ ਆਦਿ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਫੈਲਦੀਆਂ ਹਨ।	ਪ੍ਰ: ਸਾਨੂੰ ਪਾਣੀ ਕਿੱਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?	ਤਲਾਬਾਂ, ਖੂਹਾਂ, ਨਲਕਿਆਂ ਤੋਂ।

ਸਹਾਇਕ-ਸਮੱਗਰੀ

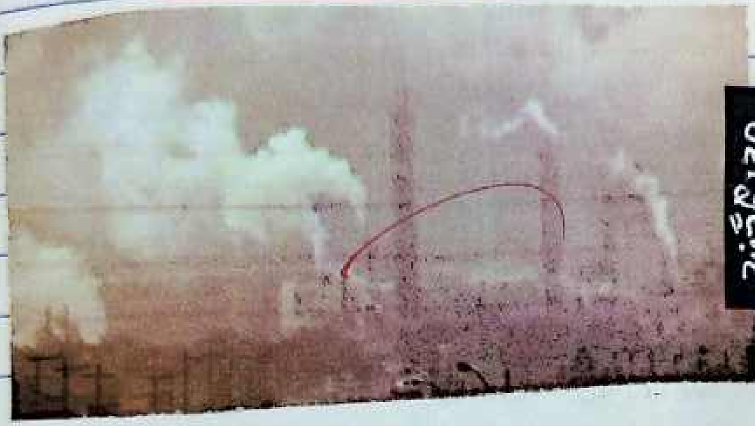

ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ

ਜਲ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ

ਭੂਮੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

ਪ੍ਰ: ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਜਲ-ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ?

ਪ੍ਰ: ਹਵਾ, ਸ਼ੋਰ, ਭੂਮੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ! ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਕੇ ਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਕੇ ਆਉਣੀ ਹੈ?

ਵਿਦਿ. ਆਰਥਿ ਰੋਲ ਨੰ: 24164
ਵਿਸ਼ਾ – ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ – "ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ"

ਜਮਾਤ – ਛੇਵੀਂ
ਸਮਾਂ – 35 ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ – 29-09-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	① ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। ② ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਰਕ-ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ' ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।

Pupil Participation ok.
Teaching aid used

ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	* ਅਸੀਂ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ? * ਹੁਣ ਕਿਹੜੀ ਰੁੱਤ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ?
ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰਦੀ, ਗਰਮੀ, ਵਰਖਾ ; ਪਤਝੜ ਆਦਿ ਰੁੱਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਆਖਿਆਂ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰੀਕਰਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਕ੍ਰਿਆ- ਵਰਣਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ
ਭੂਮਿਕਾ : ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਰੁੱਤਾਂ ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹਰ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਰੁੱਤ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰਦੀ, ਗਰਮੀ, ਪਤਝੜ, ਵਰਖਾ, ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਆਦਿ ਹਨ।	ਪ੍ਰ: ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਰੁੱਤਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹਨ?	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।
ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ : ਇਹ ਰੁੱਤ ਮਈ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਤਾਪਮਾਨ 30° ਤੋਂ 45° ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਕੂਲਰ ਤੇ ਪੱਖੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।	ਗਰਮੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਿਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?	
ਸਰਦੀ ਦੀ ਰੁੱਤ : ਇਹ ਨਵੰਬਰ ਤੋਂ ਮਾਰਚ ਤੱਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬੂਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹਰੀਆਂ-ਭਰੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਉੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਰਮ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।	ਸਰਦੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?	ਵਿਦਿ. ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ।
ਪਤਝੜ ਦੀ ਰੁੱਤ : ਇਹ ਸਤੰਬਰ ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।	ਪਤਝੜ ਰੁੱਤ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?	
ਬਸੰਤ ਦੀ ਰੁੱਤ : ਇਹ ਫਰਵਰੀ ਤੋਂ ਮਾਰਚ ਤੱਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਈਮ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।	ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ

ਗਰਮੀ

ਸਰਦੀ

ਪਤਝੜ

ਵਰਖਾ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

① ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕਿਸੇ 2 ਰੁੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?

② ਸਰਦੀ ਰੁੱਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?

③ ਪਤਝੜ ਰੁੱਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ! ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ ....!!

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25164 — ਜਮਾਤ- ਸੱਤਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - 'ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ' — ਮਿਤੀ-

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਜਾਂ ਚਾਰਟ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 2. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 3. ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1. ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ਸੀ?

	(ਙ) ਕਿਸਨੂੰ ਸ਼ੇਰ-ਏ-ਪੰਜਾਬ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?
	(ਚ) ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?
ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਅੱਛਾ ਬੱਚਿਓ! ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਵਿਆਖਿਆ ਰਾਹੀ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਵੇਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਭੂਮਿਕਾ: ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਰਮਨ- ਪਿਆਰੇ ਰਾਜੇ ਸਨ। ਉਹ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਮਾਹਿਰ ਸਨ ਤੇ ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ।

ਜਨਮ: ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਨਵੰਬਰ, 1780 ਈ: ਨੂੰ ਗੁਜਰਾਂ- ਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਰਾਜ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਇਆ। ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀਂਦ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਗਜਪਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੀ।

ਬਚਪਨ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ: ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ- ਪਿਤਾ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ- ਪੋਸ਼ਣ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 5 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਭਾਈ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ।

ਰਾਜ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ: 1792 ਵਿੱਚ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਗੱਦੀ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਰਾਜ ਕੌਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਈ ਸੀ। 1797 ਈ: ਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਜ ਸੰਭਾਲਿਆ।

ਜਿੱਤਾਂ: ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਕਸੂਰ, ਅਟਕ ਆਦਿ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ: ਸੰਬੰਧ ਵਧੀਆ ਸਨ।

ਅੰਤ: ਬਹੁਤ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰ ਸ਼ਤਰੂਜ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਿੱਤ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਧੂਰੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਮੌਤ 1839 ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਪੁੱਛੇਗੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ?

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਕ ਨਾਲ ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।

ਵਿਦ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉੱਤਰ ਦੇਣਗੇ 13 ਨਵੰਬਰ 1780 ਨੂੰ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।

ਵਿਦ. ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਦੱਸਣਗੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 5 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤ ਪੜਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ।

ਵਿਦ. ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਕਾਪੀਆਂ ਉਪਰ ਜਿੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ - ਸਮੱਗਰੀ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਨਵੰਬਰ, 1780 ਈ: ਵਿਚ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।

ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਬੜੀਆਂ ਚੰਗਾ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। 5 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪੜਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ।

ਚਿੱਤਰ 17.9 ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਜਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਅਟਕ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸਨ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ 1 ਜੂਨ, 1839 ਈ। ਵਿਚ ਹੋਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਇੱਛਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੀ॥

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

ਪ੍ਰ1. ਸ਼ੇਰ-ਏ-ਪੰਜਾਬ ਕਿਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ2. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ?

ਪ੍ਰ3. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24165 ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮੁਦਾਇਕ ਸੰਪੱਤੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਮਿਤੀ - 30-9-25

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1). ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ। 2) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਰਕ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ। 3) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ ਲਈ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ।

	ਪ੍ਰ: ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?
	ਪ੍ਰ: ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?
ਉਦੇਸ਼ ਕਥਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।
ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰੇਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ
[ਭੂਮਿਕਾ] = ਭਾਰਤ, ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਪੱਖੋਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਹੈ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਕੁਝ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਕੁਝ ਸਰਵਜਨਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ - ਸਕੂਲ, ਸੜਕਾਂ, ਹਸਪਤਾਲ, ਰੇਲ-ਗੱਡੀਆਂ, ਪਾਰਕਾਂ ਆਦਿ। ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ 3 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਨਿਜੀ ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ, ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ ਤੇ ਸਰਵਜਨਕ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਪੱਤੀ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ ਦੀ ਅਰਥ ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ ਸਹਿਤ ਦੱਸੇਗੀ।
1. ਨਿਜੀ ਸੰਪੱਤੀ ⇒ ਨਿੱਜੀ ਸੰਪੱਤੀ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਨਿੱਜੀ ਧਨ ਤੋਂ ਖਰੀਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਜੀ ਸੰਪੱਤੀ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸੰਪੱਤੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।
2. ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ → ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸੰਪੱਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਧਨ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ - ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ ਆਦਿ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਵ-ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰੇਗੀ।
ਸੰਦੇਸ਼ (1) ਸਰਵਜਨਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਫੈਲਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। (2) ਸਾਨੂੰ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (3) ਸਕੂਲ ਦੇ ਫਰਨੀਚਰ, ਪਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਵਜਨਕ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਦੱਸੇਗੀ।

ਵਿਦ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦ. ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਨੂੰ
ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਸੁਣਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦ. ਅਧਿ.
ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਈ ਚਾਰਟ ਤੇ
ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਗੇ
ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦ. ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ
ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ
ਦੇਖਣਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ

ਚਿੱਤਰ 21.1 ਨਿੱਜੀ ਸੰਪਤੀ

ਚਿੱਤਰ 21.2 ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸੰਪਤੀ

ਚਿੱਤਰ 21.3 ਸਰਵਜਨਕ ਸੇਵਾਵਾਂ

* ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ *

ਪ੍ਰ: ਨਿੱਜੀ ਸੰਪੱਤੀ ਕਿਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ ਕਿਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦੀ ਕਿਸਤਰਾਂ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?

ਪ੍ਰ: ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹਨ?

* ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ *

ਬੱਚਿਓ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

Effective use of Teaching Aid.
Class control was good.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25165 ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਮਿਤੀ - 1-10-25

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤੱਥ।
ਸਹਾਇਕ ਉਦੇਸ਼	1. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 2. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 3. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ' ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ-ਪੂਰਵਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1. ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀ? 2. ਕੁਤਬ ਮੀਨਾਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਿਸ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ?
ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਆਖਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ.ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ-ਸਮੱਗਰੀ
ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ 1206 ਤੋਂ 1526 ਈ. ਤੱਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।			
ਦਾਸ ਵੰਸ਼ **ਕੁਤਬਦੀਨ ਐਬਕ** : ਮੁੱਹ. ਗੌਰੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਤੁਰਕ ਰਾਜ ਦਾ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਾਸਕ ਕੁਤਬਦੀਨ ਐਬਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਵਿਚ ਮਸਜਿਦਾਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਉਸਨੇ ਕੁਤਬਮੀਨਾਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾਈ। 1210 ਵਿਚ ਅਚਾਨਕ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਸ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਕੁਤਬਦੀਨ ਐਬਕ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਾਸਕ ਕੁਤਬਦੀਨ ਐਬਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕੁਤਬਮੀਨਾਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾਈ 1210 ਵਿਚ ਅਚਾਨਕ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ।
ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ : ਇਹ ਕੁਤਬਦੀਨ ਐਬਕ ਦਾ ਦਾਸ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਯੋਗਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਨੂੰ ਅਮੀਰ-ਏ-ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਪਦ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਬਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਇਹ ਕੁਤਬਦੀਨ ਐਬਕ ਦਾ ਦਾਸ ਸੀ, ਕੁਤਬਦੀਨ ਨੇ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਅਮੀਰ-ਏ-ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਪਦ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ।

ਰਜ਼ੀਆ ਸੁਲਤਾਨ : ਰਜ਼ੀਆ ਸੁਲਤਾਨ ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੀ। ਇਲਤੁਤਮਿਸ਼ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਔਰਤ ਸ਼ਾਸਕ ਬਣੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ 1236 ਤੋ 1240 ਤੱਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਸ਼ਾਸਕ ਰਜ਼ੀਆ ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	ਰਜ਼ੀਆ ਸੁਲਤਾਨ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਔਰਤ ਸ਼ਾਸਕ ਬਣੀ ਸੀ।
ਗਿਆਸਉਦੀਨ ਬਲਬਨ : ਨਾਸਿਰਉਦੀਨ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ 1266 ਵਿੱਚ ਗਿਆਸਉਦੀਨ ਬਲਬਨ ਸ਼ਾਸਕ ਬਣੇ। ਉਸਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਕੁਟੇਲਿਆਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਸੀ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਗਿਆਸ-ਉਦੀਨ ਬਲਬਨ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨ-ਗੇ।	ਖਿਲਜੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਾਸਕ ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਸੀ। 1296 ਤੋਂ 1326 ਤੱਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ →
ਖਿਲਜੀ ਵੰਸ਼ : ਖਿਲਜੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਾਸਕ ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਸੀ। ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਿਲਜੀ : 1296 ਤੋ 1326 ਤੱਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਤੁਗਲਕ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਨੀਂਹ ... ਸ਼ਾਸਕ ਬਣ ਗਿਆ।	ਵਿਦਿ. ਖਿਲਜੀ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣ-ਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	

ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਢੰਗ : ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਢੰਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਢੰਗ ਇੱਕ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੁਲਨਾਤਮਕ : ਮੁਲੰਕਣ-ਯੋਗ-ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਦੀ ਮੱਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ-ਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੱਸਿਆ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਢੰਗ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਢੰਗ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਰੇ ਢੰਗਾਂ ਨੂੰ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

[ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ] ⇒

1. ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?
2. ਦਾਸ ਢੰਗ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਕੌਣ ਸੀ?
3. ਪਿਛਲੇ ਢੰਗ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ?

[ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ] ⇒ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਬਾਰੇ ਘਰ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਉਣ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: ੨੫੧੬੫ ਜਮਾਤ- ਨੌਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ- ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ- 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ- ਵਿਸ਼ਾ- ਨਾਗਰਿਕ ਤੇ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਮਿਤੀ- ੨-10-੧੯

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਜਾਂ ਚਾਰਟ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	੧. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। ੨). ਵਿਦਿ. ਦੀ ਤਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। ੩. ਵਿਦਿ. ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕਤਾ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	੧. ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਵਾਸੀ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ੨). ਸਮਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦਾ ਹੈ? ੩). ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ
ਵਿਅਕਤੀ ਇੱਕ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ : ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਾਗਰਿਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸੀ ਨਗਰ ਨਿਵਾਸੀ, ਨਗਰ ਦੇ ਵਾਸੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨਾਨ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਨਗਰ ਰਾਜ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੱਜ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਇੱਕ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਏਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	[ਨਾਗਰਿਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਨਗਰ-ਨਿਵਾਸੀ, ਨਗਰ ਦੇ ਵਾਸੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।]
ਨਾਗਰਿਕਤਾ : ਨਾਗਰਿਕ ਦਾ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਾਨੂੰਨੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਜਿਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਉਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	[ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦਾ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਾਨੂੰਨੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ]

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ
ਜਮਾਂਦਰੂ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਜਾਂ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ: ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਇਹ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਮਾਂਦਰੂ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	[ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ]
ਖ਼ੂਨੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ: ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਵਾਲੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ੂਨੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	[ਜੋ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੇ, ਉਹ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਹੈ]
ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਾਗਰਿਕਤਾ: ਜੋ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੇ, ਉਹ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਹੈ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	

* ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ *

੧. ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਕੀ ਹੈ?
੨. ਸਮਾਜਿਕ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਕੀ ਹੈ?
੩. ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ?

* ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ *

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕ ਤੇ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਘਰੋਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਗੇ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: ੨੫165 ਜਮਾਤ- ਅੱਠਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ- ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ- ਵਿਸ਼ਾ - ਸਾਧਨ- ਕਿਸਮਾਂ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਮਿਤੀ- 3-10-25

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਸਮੱਗਰੀ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ- ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼ :	1. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। 2) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ- ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। 3) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਸਾਧਨ : ਕਿਸਮਾਂ ਤੇ ਸਾਂਭ- ਸੰਭਾਲ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1. ਮਨੁੱਖ ਪਹਿਲਾ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਸੀ?

	ਅ) ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ? ੲ) ਸਾਧਨ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ:	ਅਖੀਰਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੰਤੋਖਜਨਕ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਦੱਸੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਸਾਧਨ-ਵਿਕਾਸ' ਤੇ ਸਾਂਤ-ਮੰਡਲ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ :	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ-ਸਹਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਉਸਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਨ – ਜਿਵੇਂ: ਅਰਾਮ ਕਰਨ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਆਦਿ। ਅੱਗੇ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਸਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈਆਂ, ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ ਸਾਧਨ ਜਾਂ ਸੋਮੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਕਿਸਮਾਂ : ਸਾਧਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ – ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮੇ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਗੇ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਪੱਖ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹਨ—

ਜੀਵ ਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਸਾਧਨ : ਇਹ ਮੁੱਢਲੇ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਧਰਤੀ ਤੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲਗਭਗ 95% ਭੋਜਨ ਪਦਾਰਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਤੇ ਪੌਦੇ ਜੀਵ ਸਾਧਨ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਲਾ ਤੇ ਤੇਲ ਵੀ ਜੀਵ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਕਸਿਤ ਤੇ ਸੰਭਾਵਿਕ ਸਾਧਨ : ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਧਨ ਧਰਤੀ ਹੇਠਾਂ ਜਾਂ ਉਪਰ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ- ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਕੋਲਾ ਆਦਿ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

ਵਿਦਿ. ਉਦੇ. ਕ੍ਰਿਆ

ਵਿਦਿ. ਉਦੇ. ਆਦਿ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਲੋੜਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸ

ਵਿਦਿ. ਉਦੇ. ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਉਦੇ. ਜੀਵ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ

ਵਿਦਿ. ਉਦੇ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਤੇ ਸੰਭਾਵਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ
ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ
ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿ. ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ
ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ
ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ - ਸਮੱਗਰੀ

ਸਾਧਨ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ
- ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ
- ਗੈਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ

[ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਅਤੇ ਪੌਦੇ ਜੈਵ ਸਾਧਨ ਅਖਵਾਉਂਦੇ
ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਿਰਜੀਵ
ਵਸਤੂਆਂ ਜਿਵੇਂ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ, ਸੂਰਜ,
ਪਾਣੀ ਆਦਿ]

[ਜੋ ਸਾਧਨ ਧਰਤੀ ਹੇਠਾਂ ਜਾਂ ਉੱਪਰ
ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਿਕਸਿਤ
ਸਾਧਨ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ
ਆਦਿ। ਜੋ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ
ਦੀ ਕੋਈ ਵਰਤੋ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ; ਉਹਨਾਂ
ਨੂੰ ਸੰਭਾਵਤ ਸਾਧਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
ਜਿਵੇਂ ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਉੱਤਰਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ
ਦਾ ਪਾਣੀ ਆਦਿ।]

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

1). ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
2). ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ?
3). ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ-ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?
4). ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਸੰਭਾਲ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਵਿਦਿਆਰਥਣੀ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਧਨਾਂ ਪਾਠ ਘਰੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਯਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹੇਗੀ...

ਵਿਦਿ: ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 2411645 ਜਮਾਤ - ਸੱਤਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - **ਵਾਤਾਵਰਨ** ਮਿਤੀ - 4-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। 2. ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 3. ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਵਾਤਾਵਰਨ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1. ਸਾਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਹਵਾ ਕਿੱਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? 2. ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?
ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਵਾਤਾਵਰਨ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ
ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਤੱਤ — ਤਾਪਮਾਨ, ਵਰਖਾ ਆਦਿ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਹੈ।
ਜਲ- ਮੰਡਲ - ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਢਕੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਜਲ-ਮੰਡਲ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਲ-ਮੰਡਲ ਨੇ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਮੁੰਦਰਾਂ, ਖਾੜੀਆਂ, ਸਾਗਰ, ਝੀਲਾਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਜਲ-ਮੰਡਲ ਬਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	1). ਜਲ-ਮੰਡਲ - ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਢਕੇ ਭਾਗਾਂ ਜਲ-ਮੰਡਲ ਆਖਦੇ ਹਨ
ਵਾਯੂ- ਮੰਡਲ - ਧਰਤੀ ਹਵਾ ਦੀ ਗਿਲਾਫ਼ ਪਰਤ ਨਾਲ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਹਵਾਈ ਗਿਲਾਫ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਆਖਦੇ ਹਨ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	2). ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ → ਧਰਤੀ ਹਵਾ ਦੀ ਗਿਲਾਫ਼ ਪਰਤ ਨਾਲ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਹਵਾਈ ਗਿਲਾਫ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਹੈ।
ਥਲ- ਮੰਡਲ - ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤਹ ਪਾਣੀ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸਦੇ 71% ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ 29% ਜ਼ਮੀਨ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪਰਤ ਜ਼ਮੀਨ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਥਲ ਮੰਡਲ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇ-ਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	3). ਥਲ - ਮੰਡਲ - ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤਹ ਪਾਣੀ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ 71% ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ

ਇਹ ਜਮੀਨੀ ਭਾਗਾਂ ਤੇ ਵੱਧ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਭਾਗਾਂ ਚ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ.		
ਜੀਵ-ਮੰਡਲ- ਤਿੰਨੇ ਮੰਡਲਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਡਲ ਹੈ; ਜਿੱਥੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਜੀਵ-ਮੰਡਲ ਆਖਦੇ ਹਨ।	ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਮੰਡਲ ਜੀਵ-ਮੰਡਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣ-ਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	ਜੀਵ ਮੰਡਲ- ਤਿੰਨ ਮੰਡਲਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਡਲ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਜੀਵ-ਮੰਡਲ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

(ੳ). ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

(ਅ). ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਮੰਡਲ ਹਨ?

(ੲ) ਜਲ-ਮੰਡਲ, ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਤੇ ਜੀਵ-ਮੰਡਲ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਾਰੇ ਘਰੋਂ ਦੁਬਾਰਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ?

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - **ਧਰਤੀ: ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਅੰਗ** ਮਿਤੀ - 6-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। 2. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਧਰਤੀ: ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਅੰਗ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1) ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? 2. ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? 3. ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ?
ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਧਰਤੀ: ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਅੰਗ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਚਾਕ ਬੋਰਡ/ ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ
ਬੱਚਿਓ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਚੰਨ ਤੇ ਕਈ ਤਾਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਪੁਲਾੜੀ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਵੀ ਚਮਕਦੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਚੰਨ/ਤਾਰੇ।	ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਅਕਾਸ਼ ਚ ਤਾਰੇ, ਚੰਨ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।		
ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ : ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ, ਧਰਤੀ, ਚੰਨ ਅਤੇ ਕਈ ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਪੂਛਲ ਤਾਰੇ ਅਤੇ ਗੈਸਾਂ ਆਦਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦੇ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਹਨ।	
ਖਗੋਲ : ਖਗੋਲ ਅਕਾਸ਼ ਜਾਂ ਪੁਲਾੜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਖਗੋਲ ਜਾਂ ਵਿਗਿਆਨੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਖਗੋਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	

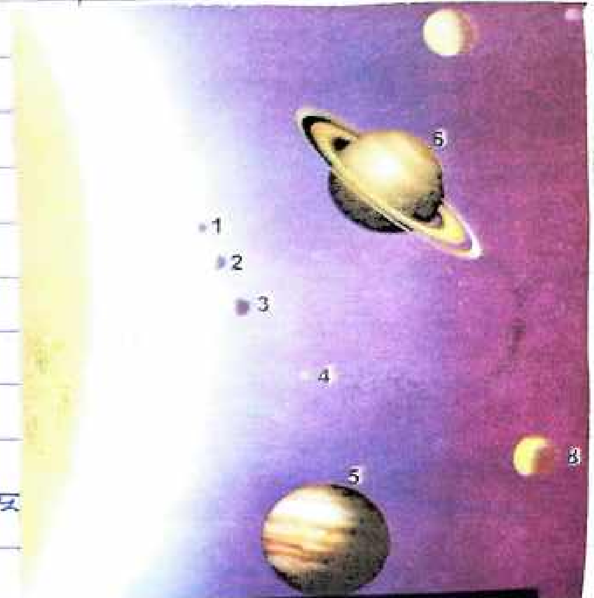

ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ

ਉਪ-ਗ੍ਰਹਿ ਚੰਨ ਧਰਤੀ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ

ਸੂਰਜ : ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚੋ ਸੂਰਜ ਧਰਤੀ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਜ਼ਦੀਕ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਦੂਰੀ ਕਿ. ਮੀ ਵਿੱਚ ਮਿਣੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਧਰਤੀ ਤੋਂ 15 ਕਰੋੜ ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਆਪਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸਾਂਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨ-ਗੇ।
ਉਪਗ੍ਰਹਿ: ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਅਕਾਸ਼ੀ ਗੋਲਿਆਂ ਜਾਂ ਪਰਗ੍ਰਹੀ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਗ੍ਰਹਿਾਂ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚੰਨ ਧਰਤੀ ਦਾ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਸੂਰਜੀ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤਕ ਅੱਠੋਂ ਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾਕੇ 160 ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਹਨ।	ਵਿਦਿ. ਆਪਿ. ਉਪਗ੍ਰਹਿਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।
ਚੰਨ : ਚੰਨ ਧਰਤੀ ਦਾ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਹ ਧਰਤੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਧਰਤੀ, ਗੁਰੂਤਾ ਸ਼ਕਤੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਧੁਰੇ ਦੁਆਲੇ ਵੀ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ 27 ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਧੁਰੇ ਦੁਆਲੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 8 ਘੰਟੇ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਆਪਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇ-ਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।

ਚਿੱਤਰ 1.5 ਪੂਛਲ ਤਾਰਾ (Comet)

ਉਲਕਾ - ਪਿੰਡ

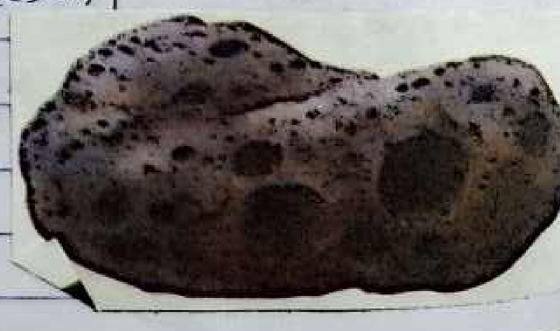

ਪੂਛਲ ਤਾਰੇ : ਇਹ ਤਾਰੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਲਕਾ-ਪਿੰਡ: ਜਿਹੜੇ ਪੱਥਰ ਸੜਦੇ ਨਹੀਂ ਧਰਤੀ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਵਿਚ ਗਰਮ ਗੋਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚੋਂ ਡਿਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਉਲਕਾ-ਪਿੰਡ ਆਖਦੇ ਹਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਉਲਕਾ-ਪਿੰਡ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਮਝ ਕੇ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਵੀ ਕਰਨਗੇ।	

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ :
ੳ. ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
ਅ. ਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ?
ੲ. ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ? ਉਲਕਾ-ਪਿੰਡ ਕੀ ਹੈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰਿਥਵੀ: ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ' ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਆਉਣ ਲਈ ਕਹੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: ੨੫੧੬੫
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - 'ਸਮੁਦਾਇ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਲੋੜਾਂ'

ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ
ਸਮਾਂ - ੩੫ ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ - 7-10-੫

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੇ ਚਾਰਟ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ। 2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 3. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਸਮੁਦਾਇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਲੋੜਾਂ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1. ਮਨੁੱਖ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ? 2. ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? 3. ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜਾਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹਨ?
ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਸਮੁਦਾਇ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਲੋੜਾਂ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ
ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੁਖੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦਾ ਢੰਗ; ਭਾਈਚਾਰਾ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਆਦਿ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।
ਸਮੁਦਾਇਕ ਜੀਵਨ ਅੰਤਰ → ਲੱਖਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ਿਕਾਰੀ, ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਸੀ. ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸਨੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਹੁਣ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।
ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ → ਪਹਿਲਾ ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੁਦਾਇਕ ਘਰ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਗਿਆ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਸਮਝਾਏਗੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਸਮੁਦਾਇਕ ਘਰ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਗਿਆ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਚਾਕ-ਬੋਰਡ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਨੁੱਖ ਆਵਾਸ

ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਆਵਾਸ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ :

1. ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
2. ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਲੋੜ ਕਦੋਂ ਪੈਂਦੀ?
3. ਸਮੁਦਾਇਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪਈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ :

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੁਦਾਇ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਲੋੜਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਉਣ ਲਈ ਕਹੇਗੀ।

P.K Testing was Done.
Skill of Introduction was effectively used.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 ਜਮਾਤ - ਨੌਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਸੰਸਾਰ ਮਿਤੀ - 4-10-24

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਖਣਾ। 2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਆਮ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 3. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	(i) ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹਾਂ? (ii) ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸੰਬੰਧ ਹਨ? (iii) ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮੱਧਿਆਕਾਲ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸੀ?
ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਿ ਅਸੀਂ 'ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਸੰਸਾਰ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ
ਯੂਰਪ: ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਮੱਧ ਯੁੱਗ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਉਸ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਟਿਊਟਨ, ਗੌਥ ਵੰਡਲ ਤੇ ਹੂਣ ਆਦਿ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਯੂਰਪ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਯੂਰਪ: ਮੱਧ ਯੁਗ ਤੋ ਭਾਵ ਉਸ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਟਿਊਟਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
ਸਾਮੰਤਵਾਦ: 'ਫਿਊਡਲ' ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ 'ਫਿਊਡ' ਤੋਂ ਬਣਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥਾਂ ਭੂਮੀ ਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਕਿਸੇ ਸਾਮੰਤ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਸਾਮੰਤਵਾਦ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	
ਭਾਰਤ: ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਭੂਗੋਲਿਕ ਭਾਰਤ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰਸ਼ਾਹੀ ਸੀ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਛੋਟੇ-2 ਟੁਕੜੇ ਸਨ।			ਭਾਰਤ: ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭੂਗੋਲਿਕ ਭਾਰਤ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰਸ਼ਾਹੀ ਸੀ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਛੋਟੇ 2 ਟੁਕੜੇ ਸਨ।
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ: 500 ਈ ਤੋਂ 1000 ਈ. ਤੱਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਯੂਰਪ ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	

ਤੋਂ 1000 ਈ. ਤੋਂ 1500 ਈ. ਪੂਰਵ ਦਾ ਸਮਾਂ ਉੱਤਰੀ ਸੱਪ ਕਾਲੀਨ ਹੈ।	ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।		
ਭਵਨ-ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ: ਭਵਨ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੱਪ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਮਿਟੀ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਵਨ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	ਭਵਨ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਚਿਤਰਕਾਰੀ → ਸੱਪ ਕਾਲ ਵਿਚ ਮਿਟੀ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਭਵਨ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ !!

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ ⇒

1. ਸੱਪ ਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
2. 600 ਈ. ਤੋਂ 1000 ਈ.ਪੂ. ਤੱਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੱਪ ਕਾਲੀਨ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜਾ ਸਮਾਂ ਸੀ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ⇒ ਬੱਚਿਓ! ਘਰ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ 'ਸੱਪ ਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24165 — ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ — ਮਿਤੀ - 9-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	ੳ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। ਅ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1. ਸਤ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹੜੀ ਸਭਿਅਤਾ ਸੀ? 2. ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? 3. ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਹੜੱਪਾ-ਸਭਿਅਤਾ' ਬਾਰੇ ਪੜਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ
ਲਗਭਗ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸੱਭਿਅਤਾ ਹੋਈ, ਜਿਸਨੂੰ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭਿਅਤਾ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ- ਸਿੰਧ ਘਾਟੀ ਸੱਭਿਅਤਾ, ਸਿੰਧ ਸਰਸਵਤੀ ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਹੜੱਪਾ-ਸੱਭਿਅਤਾ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਸਿੰਧ ਘਾਟੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਗਹਿਣੇ
ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ : ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖੁਦਾਈਆਂ ਕਰਕੇ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਸਥਾਨ ਖੋਜੇ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨਾਲ ਹੈ। (i) **ਸੰਘੋਲ:** ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। 1968 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਖੁਦਾਈ ਹੋਈ; ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਰਤਨ ਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਖੋਜਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ, ਪਹਿਲਾ ਸੰਘੋਲ ਬਾਰੇ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਸੁਣਨਗੇ। ਸਮਝਣਗੇ।	

ਰੋਹੀੜਾ: ਰੋਹੀੜਾ ਸੰਗਰੂਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਖੁਦਾਈ 1976-77 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬਰਤਨ, ਇੱਟਾਂ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਖਿਡੌਣੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ।	ਵਿਦ. ਰੋਹੀੜਾ ਬਾਰੇ।	
ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ: ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਨਾਗਰਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਕਸਿਤ ਸੀ। ਕਣਕ, ਜਵਾਰ, ਚਾਵਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭੋਜਨ ਸੀ, ਸੂਤੀ ਤੇ ਊਨੀ ਦੋਨੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ। ਸੋਨੇ, ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੜੱਪਾ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ.ਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।
ਆਰਥਿਕ: ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੇ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਸੀ। ਅਨਾਜ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਕਪਾਹ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ, ਬਲਦ, ਊਠ ਆਦਿ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਖਿਡੌਣੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੁਝ ਮੂਰਤਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਆਰਥਿਕ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।
ਧਰਮ: ਮਿਲੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਮਾਤਾ-	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ	

ਮਾਤਾ-ਦੇਵੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ

ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੋਗੀ ਮੂਰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਤ੍ਰੈਮੁਖਾ ਬਣਿਆ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਪੂਜਾ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀ ਵੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਜਿਵੇਂ - ਪਿੱਪਲ।	ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੁਣਨਗੇ।
ਖਿਡੌਣੇ ਤੇ ਮੂਰਤੀ: ਪੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਖਿਡੌਣੇ, ਪੱਥਰ ਤੇ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਾਥੀ, ਸ਼ੇਰ ਬਲਦ ਪਸ਼ੂ ; ਸਾਂਢ ਆਦਿ।	ਵਿਦਿ. ਆਪ. ਮੂਰਤੀ ਤੇ ਖਿਡਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।
ਸਿੰਧ ਘਾਟੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਪਤਨ: ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਸਿੰਧ ਘਾਟੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਪਤਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਆਰੀਆ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ। 1900 ਈ: ਪੂ: ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਰਸਵਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਸੁੱਕ ਜਾਣ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। 1500 ਈ: ਪੂ: ਦੇ ਲਗਭਗ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋ ਗਿਆ।	ਵਿਦਿ. ਆਪ. ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਪਤਨ ਤੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਪਤਨ ਤੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ।

ਪਸ਼ੂਪਤੀ ਮਿੱਟੀ ਮੂਰਤੀ

ਜੋਗੀ ਦੀ ਪੱਥਰ ਦੀ ਬਣੀ ਮੂਰਤੀ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

ਪ੍ਰ:1. ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?

ਪ੍ਰ:2. ਹੜੱਪਾ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਸਮੇਂ ਕਿਸ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ! ਕੱਲ੍ਹ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ 'ਹੜੱਪਾ-ਸੱਭਿਅਤਾ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਘਰ ਤੋਂ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25165 — ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ - ਵਿਸ਼ਾ - <u>ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ</u> — ਮਿਤੀ - 10-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1) ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ। 2) ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। 3) ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਵੈਦਿਕ-ਕਾਲ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1) ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪੁਸਤਕ ਕਿਹੜੀ ਹੈ? 2) ਵੈਦਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? 3) ਵੈਦਿਕ-ਕਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵੇਦ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਸਨ?
ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ ਅਧਿ. ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਓ! ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਵੈਦਿਕ- ਕਾਲ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

[ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ]

ਚਾਰ ਵੇਦ - ਰਿਗਵੇਦ, ਸਾਮਵੇਦ, ਯਜੁਰਵੇਦ, ਅਥਰਵਵੇਦ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਆਰਣਯਕ, ਸੂਤਰ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ; ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ 'ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ, ਉਸਨੂੰ ਵੈਦਿਕ-ਕਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੈਦਿਕ-ਕਾਲ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨਤ ਸਮਾਂ 1500 ਈ.ਪੂ. ਤੋਂ 500 ਈ.ਪੂ. ਤੱਕ ਦਾ ਹੈ। 2 ਭਾਗਾਂ ਵੰਡਿਆ ਹੈ - ਰਿਗਵੈਦਿਕ ਜਾਂ ਆਰੰਭਿਕ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ-ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੈਦਿਕ ਸਭਿਅਤਾ : ਵੈਦਿਕ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਆਰੀਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਲੱਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦੇ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਸਮਤਾਤ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਰਾਜਨੀਤਿਕ - ਜੀਵਨ : ਆਰੰਭਿਕ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਬੀਲੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ ਅਨੂ, ਯਦੂ, ਪੁਰੂ, ਭਰਤ ਆਦਿ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਮੁਖੀਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਰਾਜ ਦੀ ਉੱਤਰਾ-ਧਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਭਲਾਈ ਲਈ ਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਉਪਰਾਲੇ ਕਿਤੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਾਜਤੰਤਰ ਪ੍ਰਥਾ ਲਾਗੂ ਸੀ।

[ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ]

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵੈਦਿਕ-ਕਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਵੈਦਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਕੀ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਵੈਦਿਕ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।

[ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ]	[ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ]
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਆਪ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	**ਵੈਦਿਕ ਸੱਭਿਅਤਾ** : ਵੈਦਿਕ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਆਰੀਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਮੁਨਾ ਨਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਬੀਲੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ 'ਰਾਜਨ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਸਮਝਣਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	: ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ।
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਧਾਰ ਕੇ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।	: ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਲੋਕ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। : ਵੈਦਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭੋਜਨ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ ਸਨ। : ਮੁੱਢਲੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਵਿਚ ਬਲੀ ਜਾਂ ਯੱਗ ਦਾ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਸੀ।

(ਅ). **ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ** : ਚਾਰ ਵਰਗ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਂਝੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਥਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਮਾਸ ਵੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਸਨ। ਖਾਸ ਉਤਸਵਾਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸੋਮਰਸ ਪੀਂਦੇ ਸਨ। ਖੇਡਾਂ ਵੀ ਖੇਡਦੇ ਸਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	
(ੲ) **ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ** : ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੇਤੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਉਦਯੋਗਿਕ ਧੰਦੇ ਤੇ ਵਪਾਰ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤੇ ਸਨ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਦਾਲਾਂ; ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਂਦੇ ਸਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।		ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ. ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਵੈਦਿਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਤੀ, ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਗ੍ਰਹਿਣ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਸੂਰਜ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਪਰਿਕਰਮਾ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਸੀ।
ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ : ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਹੁਤ ਸਾਦੇ ਸਨ। ਉਹ- ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਦੇਵਤੇ – ਅੱਗ, ਸੋਮ ਆਦਿ। ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਦੇਵਤੇ – ਵਰੁਣ (ਇੰਦਰ) ਮਰੁਤ ਆਦਿ ਪੁਲਾੜ ਦੇ ਦੇਵਤੇ – ਵਰੁਣ, ਸੂਰਜ, ਪੂਸ਼ਣ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	
ਵਿਗਿਆਨ ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਉਦਯੋਗ : ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।			

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ :

1). ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ?

2). ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਲੋਕ ਕਿਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ?

3). ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ :

ਬੱਚਿਓ! ਕੱਲ੍ਹ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ 'ਵੈਦਿਕ - ਕਾਲ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

....

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 ਜਮਾਤ- ਨੌਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ- 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਗਰੀਬੀ- ਭਾਰਤ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਮਿਤੀ- 11-10-24

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼-ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ- ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	(i) ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। (ii) ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪ- ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	i) ਗਰੀਬੀ ਕੀ ਹੈ? ii) ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਗਰੀਬੀ ਕੀ ਹੈ? iii) ਗਰੀਬੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹਨ? iv) ਗਰੀਬੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਾਅ?
ਉਪ- ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਗਰੀਬੀ- ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਗਰੀਬੀ ਕਿਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ: ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਭੂਮੀ ਹੀਣ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਜਿਵੇਂ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਆਦਿ ਕਰਦੇ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ; ਸੰਘਣੀ ਵੱਸੋ ਵਾਲੀਆਂ ਝੁੱਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਲੋਕ, ਢਾਬਿਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਬੱਚੇ; ਭਿਖਾਰੀ ਆਦਿ ਗਰੀਬ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਸਰਵੇਖਣ 2011-12 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ 26.9 ਮਿਲੀਅਨ (27 ਕਰੋੜ) ਲੋਕ ਗਰੀਬੀ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗਰੀਬੀ ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰੋਟੀ, ਕੱਪੜਾ, ਮਕਾਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਆਦਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ।

ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬੀ: ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ; ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਮੌਕਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਘਾਟ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅਕਸਰ ਆਮਦਨ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵੀ ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰੀ ਗਰੀਬੀ: ਸ਼ਹਿਰੀ ਜਾਂ ਕਸਬੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਲਈ ਵਿੱਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਪਹੁੰਚ, ਸਿਹਤ, ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਗਰੀਬੀ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਏਗੀ ਕਿ ਗਰੀਬੀ ਕਿਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ?

ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿਦੀ ਚੰਗੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬੀ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਗਰੀਬੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਦੁਆਰਾ ਗਰੀਬੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਧ ਹੋ ਕੇ ਗਰੀਬੀ ਬਾਰੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।

ਸਹਾਇਕ - ਸਮੱਗਰੀ

ਚਿੱਤਰ 3.1 ਗਰੀਬੀ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਲੋਕ

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਕਾਰਨ : (i) ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਘੱਟ ਦਰ → ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਵੱਡਾ ਉਦਯੋਗ ਤੇ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗ ਉਨਤੀ ਕਰ ਨਾ ਸਕੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਅਵਸਰ, ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਵਾਧਾ ਦਰ ਵਿਚ ਗਿਰਾਵਟ।

(ii) ਭਾਰੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦਬਾਅ → ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਭਾਰੀ ਦਬਾਅ ਨੇ ਨਿਰਧਨਤਾ ਦੇ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜੋ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(iii) ਪੇਂਡੂ ਅਰਥ - ਵਿਵਸਥਾ → ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ ਛੁਪੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਗਰੀਬੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(iv) ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ → ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਸਰਵਜਨਕ ਤੇ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ, ਗਰੀਬੀ ਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ।

ਗਰੀਬੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਾਅ : (i) ਆਰਥਿਕ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ → ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਜਿੰਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣਗੇ, ਗਰੀਬੀ ਉਨੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਆਰਥਿਕ ਵਾਧਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਅਵਸਰਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਗਰੀਬੀ ਵਿਚ ਕਮੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

(ii) ਗਰੀਬੀ ਘਟਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ → ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ - ਸਿੱਖਿਆ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ, ਪੇਂਡੂ ਸਿਹਤ, ਪੇਂਡੂ ਜਲ-ਸਪਲਾਈ; ਪੇਂਡੂ ਸੜਕਾਂ; ਪੇਂਡੂ ਬਿਜਲੀਕਰਨ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਘਟੀਆ ਨੀਵੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਨ ਉਪਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਤੇ ਦੇਖਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ- ਸਮੱਗਰੀ

ਚਿੱਤਰ 3.2 ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬੀ

ਚਿੱਤਰ 3.3 ਸ਼ਹਿਰੀ ਗਰੀਬੀ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

1). ਗਰੀਬੀ ਕੀ ਹੈ?
2). ਗਰੀਬੀ (ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬੀ) ਤੇ (ਸ਼ਹਿਰੀ ਗਰੀਬੀ) ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?
3) ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੱਸੋ, ਤੇ ਉਪਾਅ ਵੀ ਲਿਖੋ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ ਘਰ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ 'ਗਰੀਬੀ - ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ' ਬਾਰੇ ਲਿਖਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 — ਜਮਾਤ – ਅੱਠਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ – ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ – 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ- ਵਿਸ਼ਾ – ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ — ਮਿਤੀ 13-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਚਾਕ- ਬੋਰਡ, ਮਾਰਕਰ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ- ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	(i) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ (ii) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪ- ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	(i) ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦਾ ਅਰਥ ਦੱਸੋ? (ii). ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੱਸੋ? (iii) ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?
ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਦੱਸੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ-ਸਮੱਗਰੀ
ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦਾ ਅਰਥ 26 ਜਨਵਰੀ 1950 ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਵਾਲੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦਾ ਅਰਥ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਕਿਸੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼, ਭਾਸ਼ਣ ਜਾਂ ਲੇਖ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਜਾਂ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵਜੋਂ ਵਾਲੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
ਉਦੇਸ਼ ਨਿਆਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਿਆਂ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਸਮਾਨਤਾ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ, ਅਧਿਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ।			

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

1. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
2. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਕਦੋਂ ਲਾਗੂ ਹੋਇਆ?
3. ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦਾ ਅਰਥ ਦੱਸੋ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ' ਬਾਰੇ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25165 ਜਮਾਤ - 'ਅੱਠਵੀਂ'
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੋਮੇ ਮਿਤੀ - 14-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ: ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ: ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼: 1. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
2. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ/ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੋਮਿਆਂ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ: 1. ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹਾਂ?
2. ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮੇ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਹਨ?
ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ: ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੇਗੀ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੋਮਿਆਂ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ - ਸਮੱਗਰੀ
ਭੂਮਿਕਾ: ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੋਮਾ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਤਾ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੋਮਾ ਹੈ।

ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੋਮੇ : (i) ਵਰਖਾ : ਵਰਖਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਵਰਖਾ ਕਿਤੇ ਘੱਟ ਤੇ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ii) ਦਰਿਆ ਤੇ ਨਦੀਆਂ : ਪਰਤੂ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਨਦੀਆਂ ਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਗਾ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਲਈ ਨਹਿਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। (iii) ਤਲਾਬ : ਲੋਕ ਵਰਖਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਤਲਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। (iv) ਨਹਿਰਾਂ : ਨਹਿਰਾਂ ਵੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹਨ। ਨਹਿਰਾਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਸਿੰਚਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੋਮੇ- ਵਰਖਾ, ਦਰਿਆ, ਨਦੀਆਂ, ਨਹਿਰਾਂ, ਤਲਾਬ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣ-ਗੇ।	ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੋਮੇ • ਵਰਖਾ • ਦਰਿਆ ਤੇ ਨਦੀਆਂ • ਤਲਾਬ • ਨਹਿਰਾਂ • ਜ਼ਮੀਨੀ ਪਾਣੀ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ :

1. ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮੇ ਕਿਹੜੇ ਹਨ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ :

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਤੋਂ 'ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੋਮੇ' ਚਾਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਲਿਆਉਣ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24165 — ਜਮਾਤ - ਅੱਠਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ- ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ — ਮਿਤੀ - 15-10-24

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ: ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ: ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼: (i) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
(ii) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ: 1. ਬੱਚਿਓ! ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ?
2. ਪੱਥਰ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?
ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ: ਅਖੀਰਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਉੱਤਰ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ 'ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ' ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ-ਸਮੱਗਰੀ
ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ: ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ- ਮੰਦਰ, ਭਵਨ, ਮਹਿਲ, ਕਿਲ੍ਹੇ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਆਦਿ। ਤਾਜ ਮਹਿਲ - 1631 ਈ. ਵਿੱਚ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਜਿਵੇਂ - ਮੰਦਿਰ, ਭਵਨ, ਮਹੱਲ, ਕਿਲ੍ਹੇ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਆਦਿ।

ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਜਮਨਾ ਕਿਨਾਰੇ ਲਾਲ ਪੱਥਰ, ਹੀਰਿਆਂ ਤੇ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਛੀਨਾਂ ਨਾਲ ਬਣਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਹਿਲ ਕਿਲ੍ਹੇ; ਮਸਜਿਦਾਂ, ਮਕਬਰੇ ਬਣਾਏ। ਫ਼ਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਵਿਖੇ - ਗੁਜਰਾਤ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੇ ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬਣਾਇਆ। ਤਾਜ-ਮਹਿਲ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੇਗਮ ਮੁਮਤਾਜ਼ ਦੀ ਯਾਦ ਚ ਤਾਜ-ਮਹੱਲ ਬਣਾਇਆ ਉਸਾਰੀ ਲਈ 20000 ਕਾਰੀਗਰ, 22 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸੀ। ਜਾਮਾ-ਮਸ-ਜਿਦ ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਮਸਜਿਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ 10 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲੰਦ-ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਤਾਜ-ਮਹਿਲ, ਜਾਮਾ-ਮਸਜਿਦ, ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ, ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਹੀ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	ਤਾਜ-ਮਹਿਲ: ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਮਤਾਜ਼ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਨੇ 20000 ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ 22 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਇਸ ਮਹਿਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ : 1. ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਕੀ ਹੈ?
2. ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ ਕਿਸਨੇ ਬਣਵਾਇਆ?
3. ਤਾਜ-ਮਹਿਲ ਕਿਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚੋਂ ਬਣਵਾਇਆ ਗਿਆ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ : ਬੱਚਿਓ, ਘਰ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ 'ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: ੨੫੧੬੫ — ਜਮਾਤ – ਸੱਤਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ – ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ – 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ – ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ — ਮਿਤੀ – 16-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ: ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ: ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।

ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼: (i) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।
(ii) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼: ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।

ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ: (i) ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹਾਂ?
(ii) ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹੈ?

ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ: ਵਿਦਿ. ਅਧਿ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਲੋਕਤੰਤਰ ਤੇ ਸਮਾਨਤਾ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ-ਸਮੱਗਰੀ
ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਅਰਥ }- ਲੋਕਾਂ ਦੀ, ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਉੱਥੇ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਲਿੰਕਨ ਅਨੁਸਾਰ: ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ, ਲੋਕਾਂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਇਬਰਾਹੀਮ ਲਿੰਕਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ: "ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ, ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰਕਾਰ ਹੈ।"

ਲੋਕਾਂ ਲਈ, ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰਕਾਰ ਹੈ। ਆਰੰਭ: ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਆਰੰਭ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਏਥਨਜ਼ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉੱਥੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ।	ਅਧਿ ਸਮਝਾਏ-ਗੀ। ਆਰੰਭ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	**ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ** 1. ਸੂਝਵਾਨ ਨਾਗਰਿਕ 2. ਸਮਝਦਾਰ ਨੇਤਾ ਦੇ ਗੁਣ 3. ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਾਨਤਾ 4. ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ
ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਾਨਤਾ: ਸਮਾਨਤਾ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਜੇਕਰ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਸਮਾਨ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਸਫ਼ਲ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ: (i) ਸੂਝਵਾਨ ਨਾਗਰਿਕ (ii) ਸਮਝਦਾਰ ਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਨੇਤਾ ਦੇ ਗੁਣ (iii) ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਾਨਤਾ (iv) ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ।

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ: (1) ਲੋਕਤੰਤਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? (3) ਸਮਾਨਤਾ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
(2) ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਣੀ?

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24184 — ਜਮਾਤ- ਅੱਠਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ- ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ- 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ- ਨਗਰ- ਨਿਗਮ — ਮਿਤੀ- 17-10-24

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ : ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ: ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।

ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼ : (1) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
(2) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ : ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਨਗਰ-ਨਿਗਮ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।

ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ : (1) ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਹੈ?
(2) ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਲੋਕ ਹੋਰ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ?

ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਨਗਰ-ਨਿਗਮ' ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ- ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ
ਭੂਮਿਕਾ ਨਗਰ-ਨਿਗਮ ਅਜਿਹੀ ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਸਿਖਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਜਿਸਦੀ ਵਸੋਂ ਲੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ, ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਗਰ-ਨਿਗਮ ਦੇ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਗਰ-ਨਿਗਮ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਅਜਿਹੀ ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸ ਤੇ ਵੱਡੀ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਸਿਖਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ।

ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਲਗ ਵੋਟਰ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਮੇਅਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਦਾ ਕਾਰਜਕਾਲ 5 ਸਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। **ਨਗਰ-ਨਿਗਮ ਦੇ ਕੰਮ** ਨਗਰ-ਨਿਗਮ ਦੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਹਨ - ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਇੱਛਕ। ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕਰਨ ਉਹ ਇੱਛਕ ਕੰਮ ਹੈ। **ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਸਾਧਨ** ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਸਾਧਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਨੂੰ ਆਮਦਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹਨ - ਮਕਾਨ ਕਰ, ਜਾਇਦਾਦ-ਕਰ, ਚੁੰਗੀ ਕਰ; ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰ ਆਦਿ। **ਫੀਸ ਤੇ ਜੁਰਮਾਨਾ** ਨਗਰ-ਨਿਗਮ ਘਰਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੇ ਫੀਸ; ਰਿਕਸ਼ੇ; ਰੇੜ੍ਹੇ ਆਦਿ ਤੇ ਫੀਸ ਤੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਲੈ ਕੇ ਆਮਦਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਗਰ-ਨਿਗਮ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ। ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਦੇ ਕੰਮ → ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਦੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਹਨ- ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਇੱਛਕ। ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ, ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕਰਨ ਉਹ ਇੱਛਕ ਕੰਮ ਹੈ।

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ :-
1. ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
2. ਨਗਰ-ਨਿਗਮ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?
3. ਨਗਰ-ਨਿਗਮ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ?
4. ਨਗਰ-ਨਿਗਮ ਦਾ ਕਾਰਜਕਾਲ ਕਿੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ :-
ਬੱਚਿਓ ਘਰ ਤੁਸੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ 'ਨਗਰ-ਨਿਗਮ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

4

ਵਿਦਿ-ਅਧਿ. ਰੋਲ. ਨੰ: 24165 — ਜਮਾਤ - ਸੱਤਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ — ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਕਾਸ — ਮਿਤੀ - 18-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ : ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ : ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।

ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼ : (1) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
(2) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ : ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ "ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਕਾਸ" ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।

ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ : (1) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?
(2) ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ?

ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ (ਧਾਰਮਿਕ-ਵਿਕਾਸ) ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ - ਸਮੱਗਰੀ
ਭੂਮਿਕਾ : ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ-ਭਾਰਤ (800-1200) ਈ। ਦੌਰਾਨ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ, ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਦੌਰਾਨ ਲੋਕ ਦੇਵੀ - ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।			
ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੇ ਮੋਢੀ, ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਦਾ ਜਨਮ 570 ਈ. ਮੱਕੇ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਸਿੰਧ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। **ਸਿਧਾਂਤ** (1) ਅੱਲ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (2) 5 ਵਾਰੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। (3) ਰਮਜ਼ਾਨ ਮਸੇਂ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। (4) ਨੇਕ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਕਾਤ (ਦਾਨ) ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ, ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।	
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਤ ਜਿਵੇਂ- ਸ਼ੈਵ ਮਤ, ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਅਤੇ ਜੋਗੀ ਆਦਿ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	
ਸੂਫ਼ੀ ਫਕੀਰ ਸੂਫ਼ੀ ਮਤ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਧਰਮ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੇਖ ਜਾਂ ਪੀਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।			 ਚਿੱਤਰ 15.4 ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ
ਸੂਫ਼ੀ ਸੰਤ ਸੂਫ਼ੀ ਸੰਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਖਵਾਜਾ ਮੁਈਨੁੱਦੀਨ ਚਿਸ਼ਤੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ।		ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਗੇ।	

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸੰਤ: ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਤ ਰਾਮਾਨੁਜ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਕਬੀਰ, ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਚੈਤੰਨਯ ਮਹਾਂ-ਪ੍ਰਭੂ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਸੰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ। ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	

ਚਿੱਤਰ 15.1 ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ →

1. ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?
2. ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਵਿਚ ਲੋਕ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ?
3. ਇਸਲਾਮ, ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?

4

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ↓

ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਤੋਂ 'ਧਾਰਮਿਕ-ਵਿਚਾਰ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਉਣਾ ਜੀ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25165 ਜਮਾਤ- ਸੱਤਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ- 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ- ਵਿਸ਼ਾ - ਕਬੀਲੇ, ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਮਿਤੀ - 20-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ : ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ : ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼ : 1. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
2. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ : 1. ਕਬੀਲੇ ਕਿਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ?
2. ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਕਿਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?
ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਕਬੀਲੇ, ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਭਾਈਚਾਰੇ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ / ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ
ਕਬਾਇਲੀ ਸਮਾਜ : ਉਪਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਬਾਇਲੀ ਸਮਾਜ ਸਥਾਪਤ ਸਨ। ਹਰੇਕ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਬੀਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਚਿੱਤਰ 18.1 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਬੀਲੇ

ਰਬਿੰਦਰ ਟੈਗੋਰ : ਆਪਣੀ ਗੀਤੀ - ਰਚਨਾ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਰਬਿੰਦਰਾ ਦਾ ਪਿਤਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਖਲਾਬਰੇਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਦੇ ਸਨ। ਖਲਾਬਰੇਮ ਇਕ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਉਤੇ ਰੋਜ਼ਕ ਦਿਵਸਾਂ ਤੇ ਦਵਾਈ ਦਾਂ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਘਿਓ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਉਨ ਆਦਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਬਦਲੇ ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅਨਾਜ, ਕੱਪੜਾ, ਬਰਤਨ ਆਦਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਰੀਦਦੇ ਸਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਬਿੰਦਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਖਲਾਬਰੇਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ। ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਹੀ ਨੋਟ ਕਰਨ-ਗੇ।	ਰਬੀਂਦ੍ਰ ਦੇਵ ਦਿੱਖਾਂ ਤੇ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ - ਦਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਤਰਕੀਆਂ ਰਬੀਂਦ੍ਰ ਜੀਆਂ, ਪਹਾੜ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ੀਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਆਦਿ ਦਿਖ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।
ਮਦਿਰ ਭਾਈਚਾਰਾ : ਹਰੇਕ ਰਬਿੰਦਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਿਲਵਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨ ਲਈ ਦੂਰ ਇਕੱਠੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।	ਮਦਿਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।		

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

ਪ੍ਰ. (ੳ) ਰਬੀਂਦ੍ਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ?
ਪ੍ਰ. (ਅ) ਖਲਾਬਰੇਮ ਕਿਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ?
ਪ੍ਰ (ੲ). ਮਦਿਰ ਭਾਈਚਾਰਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਪੱਕਿਉ ਪਾਠ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ 'ਰਬੀਂਦ੍ਰ, ਖਲਾਬਰੇਮ ਅਤੇ ਮਦਿਰ ਭਾਈਚਾਰੇ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਆਇਓ ਹੋ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25185 ਜਮਾਤ – ਸੱਤਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ – ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ – 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ – ਨਗਰ, ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਮਿਤੀ – 21-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ : ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ : 'ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।

ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼ : (i) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
(ii) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ : ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਨਗਰ, ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।

ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ : (i) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਨਗਰ ਹਨ?
(ii) ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ?

ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਨਗਰ, ਵਪਾਰੀ ਤੇ ਕਾਰੀਗਰ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

[ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ]	[ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ]	[ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ]	[ਸਹਾਇਕ-ਸਮੱਗਰੀ]
ਧਾਰਮਿਕ ਨਗਰ ਤੀਰਥ ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਸ਼ਹਿਰ :- ਅਜੁਧਿਆ, ਵਿਰੂਪਾਕਸ਼, ਕੌਸ਼ਾਂਬੀ, ਪਾਟਲੀਪੁੱਤਰ, ਵੈਸ਼ਾਲੀ, ਅਜਮੇਰ, ਕਨੌਜ, ਤਿਰੂਪਤੀ, ਦਿੱਲੀ, ਆਗਰਾ, ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ; ਕਾਂਚੀ, ਬਨਾਰਸੀ, ਕਸ਼ਿਆਹੀ, ਵੈਂਗੀ, ਦੇਵਗਿਰੀ, ਮਾਰਤੰਡ, ਉੱਜੈਨ ਆਦਿ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਨਗਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	

ਘ. ਬੰਦਰਗਾਹ ਨਗਰ: ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਲੋਥਲ, ਕੋਚੀਨ, ਸੂਰਤ ਆਦਿ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨਗਰ ਸਥਾਪਤ ਸਨ। ਙ. ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ: ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ, ਹਰਿਦੁਆਰ, ਮਥੁਰਾ, ਬਨਾਰਸ ਆਦਿ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਹਨ। **ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ** ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਕਾਰੀਗਰ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਵਧੀਆ ਮਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਗਠਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਏ। ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਵਧੀਆ ਮਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ। ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

(i) ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ________ ਹਨ।

(ii) ਸੂਰਤ ਇਕ ________ ਹੈ।

(iii) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ________ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ।

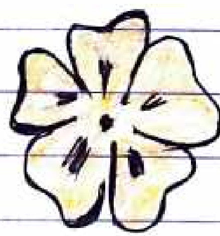

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਪੱਕੀ ਕਾਪੀ ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਹੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25465 — ਜਮਾਤ – ਛੇਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ – ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ – 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ – ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ — ਮਿਤੀ – 22-10-25

ਸਹਾਇਕ : ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ : ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।

ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼ :
(1) ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
(2) ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਰਬ-ਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
(3) ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਚੰਗੇ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਨ ਦੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ :
(1) ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ।
(2) ਪੇਂਡੂ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ।

ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ :
(1) ਬੱਚਿਓ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰਪੰਚ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਹੈ?
(2) ਅਸੀਂ ਕਿੰਨੀ ਉਮਰ ਤੇ ਜਾਕੇ ਵੋਟ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।
(3) ਬੱਚਿਓ ਪੇਂਡੂ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹਨ?

ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿ
ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 28 ਰਾਜ ਅਤੇ 8 ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਤ ਖੇਤਰ ਹਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਛੋਟੀ ਇਕਾਈ (ਗ੍ਰਾਮ) ਪਿੰਡ- ਪੰਚਾਇਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਚਾਇਤੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਹੈ। ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ : ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਸਿਖਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ- ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੰਚਾਇਤ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।
ਪੇਂਡੂ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ↓ ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤ ↓ ਪੰਚਾਇਤੀ ਸੰਮਤੀ ↓ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤ :- ਪਿੰਡ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ 200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਵੇ, ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 18 ਆਯੂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਗ੍ਰਾਮ (ਪਿੰਡ) ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਸਥਾਨਕ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਗੇ
ਪੰਚਾਇਤੀ ਸੰਮਤੀ: ਹਰੇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਬਲਾਕ ਲਈ ਇੱਕ ਬਲਾਕ ਸੰਮਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 100 ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪੰਚਾਇਤ ਸੰਮਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ :- ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਤਾ ਤੇ ਸਿਖਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੰਚਾਇਤ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤ ਪੰਚਾਇਤੀ ਸੰਮਤੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਸਹਾਇਕ-ਸਮੱਗਰੀ

ਚਿੱਤਰ 19.1 ਪਿੰਡ ਪੰਚਾਇਤ

ਚਿੱਤਰ 19.2 ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਵੋਟਾਂ ਪਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਸਕੈੱਚ

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

ਪ੍ਰ1). ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਸੰਮਤੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਾਲ ____ ਸਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰ2). ਭਾਰਤ ਵਿਚ ____ ਰਾਜ ਅਤੇ ____ ਪੰਚਾਇਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹਨ।

3). ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ
ਘਰ ਤੇ ਤੁਸੀਂ
ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ
ਸਮੱਗਰੀ ਯਾਦ
ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ - ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਰਾਜ (600 ਈ. ਤੋਂ 650 ਈ.) ਮਿਤੀ - 23-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ : ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ : ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼ : (1) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
(2) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ : ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਰਾਜ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ : (1) ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?
(2) ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਕੌਣ ਸੀ?
ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ '<u>ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਰਾਜ</u>' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇ-ਸ
ਭੂਮਿਕਾ : 550 ਈ. ਵਿੱਚ ਗੁਪਤ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਕਈ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। **ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ** ਪੁਸ਼ਿਆਭੂਤੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਾ ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਹੋਈ ਮੌਤ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਰਾਜ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਪੁਸ਼ਿਆਭੂਤੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਾ ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਸੀ।

ਤੋਂ ਬਾਅਦ 606 ਈ। ਵਿਚ ਰਾਜਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕੰਨੌਜ ਬਣਾ ਲਈ। ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਲਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਉਸਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਬਾਣਭੱਟ ਨੇ ਹਰਸ਼-ਚਰਿਤ ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।		ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਗੇ।	ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਸੀ। ਲੋਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਾਦਗੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਸਨ।
ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਬੰਧ: ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਗੁਪਤ ਰਾਜ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੰਤਰੀ, ਯੁਵਰਾਜ, ਆਬੁੱਕਤ ਅਤੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। **ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ:** ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰ ਜਿਆਦਾਤਰ ਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਾਦਗੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਸਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ: 1. ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ?
2) ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ਨੇ ______ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ।
3. ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ ______ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਸੀ।

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ: ਬੱਚਿਓ ਘਰ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ "ਹਰਸ਼ਵਰਧਨ-ਰਾਜ" ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।

Final Recapitulation was Done.
Home work was given.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24165 ਜਮਾਤ – ਨੌਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ – ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ – 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ – ਗਲੋਬ: ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਡਲ ਮਿਤੀ – 24-10-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ: ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ: "ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।

ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼: (1) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
(ii) ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼: ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।

ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ: (1) ਗਲੋਬ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਡਲ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?
(ii) ਗਲੋਬ ~~ਕਿ~~ ਉਪਰਲੇ ਤੇ ਹੇਠਲੇ ਧੁਰੇ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ

ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ: ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ "ਗਲੋਬ-ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਡਲ" ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. - ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ - ਸਮੱਗਰੀ
ਭੂਮਿਕਾ: ਧਰਤੀ ਦਾ ਆਕਾਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਗੇਂਦ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਪਰਖਣ ਲਈ, ਇਸਦਾ ਮਾਡਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਗਲੋਬ ਆਖਦੇ ਹਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਲੋਬ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਯੂ-ਬੀ-ਟੂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਗਲੋਬ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਗਲੋਬ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖੋ; ਇਸ ਉੱਤੇ ਮਹਾਂਦੀਪਾਂ, ਮਹਾਂ-ਸਾਗਰਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ, ਦਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਚਿਤਰਰੂਪ ਠੀਕ ਦਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।		
ਅਕਸ਼ਾਂਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਗਲੋਬ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ ਮੰਨਦਿਆਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਆਧਿਪੱਤ ਰਾਹ ਦੱਸੀ ਪੂਰਬ-ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਾਲਪਨਿਕ ਰੇਖਾਵਾਂ ਖਿੱਚੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਭੂ-ਮੱਧ ਰੇਖਾ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸ਼ਾਂਸ਼ ਰੇਖਾਵਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸ਼ਾਂਸ਼ ਰੇਖਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ। ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥਕਾਂ ਨੇ ਗਲੋਬ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਹੈ!

ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ

1. ਗਲੋਬ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਡਲ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?
2. ਗਲੋਬ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਚੱਕਰ ਕਿਹੜਾ ਹੈ, ਨਾਂ ਦੱਸੋ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

[illegible] ਘਰ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਗਲੋਬ-ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਡਲ ਬਾਰੇ ਲਿਖਕੇ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 ਜਮਾਤ- ਅੱਠਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ- ਮਨੁੱਖੀ ਵਾਤਾਵਰਨ - ਬਸਤੀਆਂ, ਮਿਤੀ- 25-10-25

ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ, ਡਾਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ- ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	(i) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। (ii) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। (iii) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਮਨੁੱਖੀ ਵਾਤਾਵਰਨ- ਬਸਤੀਆਂ, ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ" ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।
ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ 'ਅਸੀਂ" ਮਨੁੱਖੀ ਵਾਤਾਵਰਨ- ਬਸਤੀਆਂ, ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ" ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਉੱਤਰ, ਵਿਆਖਿਆ ਆਦਿ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਸਹਾਇਕ ਸਮਗਰੀ
ਜਲਥਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਣ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਈ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਜਲਥਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਣ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ।
(i) **ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ:** ਕਈ ਸਿਆਲਕੋਟ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਪਾਣੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੰਧ ਘਾਟੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਦੀ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਸੀ। (ii) **ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ:** ਕਈ ਸ਼ਹਿਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਕਰਕੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ, ਜਿਵੇਂ ਗੋਲਾ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਰੁੜਕੀ, ਸਭ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਸਦਕਾ ਸੀ। (iii) **ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ:** ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵੀ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਵਾਜਾਈ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਢੋਆ ਢੁਆਈ ਸੌਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (i) ਸੜਕ ਆਵਾਜਾਈ (ii) ਰੇਲ-ਮਾਰਗ (iii) ਜਲ-ਮਾਰਗ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਬਾਰੇ, ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਬਾਰੇ, ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਸਮਝਣਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ 1) ਸੜਕ ਆਵਾਜਾਈ 2) ਰੇਲ ਮਾਰਗ 3) ਜਲ ਮਾਰਗ

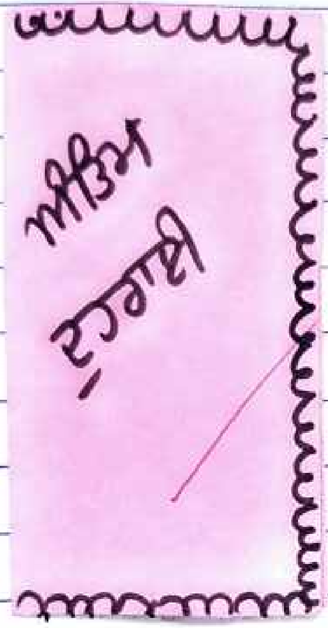

Good

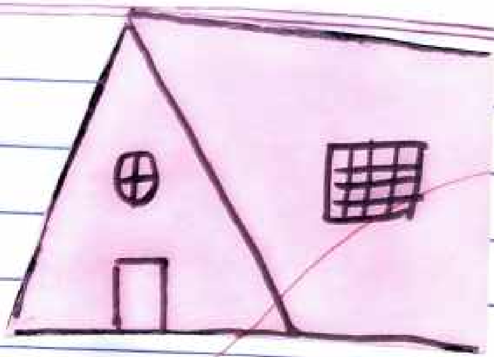

ਬੱਚਿਓ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਪਾਠ ਤੋਂ "ਮਨੁੱਖੀ-ਵਾਤਾਵਰਨ-ਬਸਤੀਆਂ, ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ" ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ।

DIARY FORM LESSONS

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24165
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ- ਵਿਸ਼ਾ - ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਜਮਾਤ - ਛੇਵੀਂ
ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ - 1-11-25

ਅਧਿਆਪਨ ਬਿੰਦੂ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ
ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦਾ ਅਰਥ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਅਰਥ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
1. ਮੌਸਮੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਸਮੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
2. ਛਿਪੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਛਿਪੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
3. ਪੇਂਡੂ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
4. ਸ਼ਹਿਰੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ	ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ।	ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਮੁਲਾਂਕਣ
ਚਾਰਟ	ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦਾ ਅਰਥ ਦੱਸੋ?
ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ	ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੱਸੋ?
ਚਾਰਟ	ਮੌਸਮੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ	ਛਿਪੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?
ਚਾਰਟ	ਪੇਂਡੂ - ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ	ਸ਼ਹਿਰੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਤੋਂ ਤੁਸੀ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?

ਅਧਿਆਪਕ ਬਿੰਦੂ	ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ	ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਧੀ	ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਮੁਲਾਂਕਣ
ਙ. ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸਣਾ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ	ਚਾਰਟ	ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ:

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰੋਂ "ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ" ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਕੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25164 ਜਮਾਤ – ਛੇਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ – ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ – 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ – ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਮਿਤੀ – 3-11-25

ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਬਿੰਦੂ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ
ਜਾਣ-ਪਛਾਣ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਸਮਾਣਾ ਦੀ ਜਿੱਤ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਣਾ ਦੀ ਜਿੱਤ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਉਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਕਪੂਰੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਪੂਰੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤੇ ਹਮਲੇ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ।	ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ
ਕਸਬੇ ਸਢੌਰਾ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਸਬੇ ਸਢੌਰਾ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਦੀ ਜਿੱਤ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਸਮਝਾਉਣਾ।	ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ
	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਸਮਝਾਉਣੀ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ

ਸਹਾਇਕ - ਸਮੱਗਰੀ	ਮੁਲਾਂਕਣ
ਚਾਕ - ਬੋਰਡ	ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ?
ਭਾਸ਼ਣ	ਸਮਾਣੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਿਸ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ?
ਭਾਸ਼ਣ	ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕਪੂਰੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਿਓਂ ਕੀਤਾ?
ਚਾਕ - ਬੋਰਡ	ਅਮੀਨਾਬਾਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ?
ਚਾਕ - ਬੋਰਡ	ਮੁਖਲਿਸਪੁਰ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ, ਕਿਸਨੇ, ਕਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ?
ਚਾਕ - ਬੋਰਡ	ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਸੀ?

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ
[illegible]

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24165 — ਜਮਾਤ- 9ਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ - ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ- 35 ਮਿੰਟ

ਉਪਵਿਸ਼ਾ- 1857 ਈ: ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦਾ ਕਾਰਨ — ਮਿਤੀ 4-ਕ-25

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਧੀ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਧੀ
ਜਾਣ-ਪਛਾਣ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 1857 ਈ: ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਉਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਸੈਨਿਕ ਕਾਰਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਸੈਨਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਕਾਰਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ: ਵਿਦਿ. ਅਧਿ: ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ 1857 ਈ: ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਅਤੇ ਕਾਰ

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਮੁਲਾਂਕਣ
ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ	1857 ਈ. ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?
ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ	ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਕੋਈ ਦੋ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਣ ਦੱਸੋ?
ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ ਤੇ ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ	ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਨ ਕਿਹੜੇ ਸਨ?
ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ	1857 ਈ. ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਨ ਦੱਸੋ?
ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ ਵਿਧੀ	1857 ਈ. ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਸੈਨਿਕ ਕਾਰਨ ਕਿਹੜੇ ਸਨ?
ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ	1857 ਈ. ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਕੋਈ ਦੋ ਤਤਕਾਲੀਨ ਕਾਰਨ ਦੱਸੋ?

ਥੀਣੀ ਪੜਨ ਲਈ ਪ੍ਰਿਯਕ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਸਹੀ ਕਰਾਂਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ - ਵਿਸ਼ਾ - ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਨ ਭੰਡਾਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ

ਜਮਾਤ - 7th
ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ - 5-11-25

8

ਅਧਿਆਪਨ ਬਿੰਦੂ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ
ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਨ ਭੰਡਾਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਨ ਭੰਡਾਰ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪੀ	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਮਾਰਕਫੈੱਡ ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ	ਮਾਰਕਫੈੱਡ ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ … ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਪਰਚੂ ਵਿਕਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਚੂ ਵਿਕਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਉਣਾ	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਸਿਵਲ ਸਪਲਾਈ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਸਿਵਲ ਸਪਲਾਈ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਅਨਾਜ ਦੀ ਖਰੀਦ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨਾਜ ਖਰੀਦ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਸਮਝਾਉਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਵੇਰਕਾ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਰਕਾ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਮੁਲਾਂਕਣ
ਚਾਰਟ	ਅੰਨ ਭੰਡਾਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
ਚਾਰਟ	ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ	ਘਰੇਲੂ ਵਿਤਰਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
ਚਾਰਟ	PSSSC ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ?
ਚਾਰਟ	ਅਨਾਜ ਦੀ ਖਰੀਦ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?
ਚਾਰਟ	ਅੰਨ ਭੰਡਾਰ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੱਸੋ?

: ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ :

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ.
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ
ਪਾਠ "ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ
ਅੰਨ ਭੰਡਾਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ"
ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ
[illegible] ਕਰਕੇ 'ਆਇਓ'
ਯਾਦ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ --।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 — ਜਮਾਤ- ਛੇਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ- ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ- 40 ਮਿੰਟ

ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ- ਵਰਖਾ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ — ਮਿਤੀ- 6-11-25

ਅਧਿਆਪਨ ਬਿੰਦੂ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ
ਵਰਖਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਅਰਥ :	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਖਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਅਰਥ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਵਰਖਾ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ:	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਵਰਖਾ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ
ਸੰਵਹਿਣ ਵਰਖਾ:	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵਹਿਣ ਵਰਖਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਪਹਾੜੀ ਵਰਖਾ:	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਪਹਾੜੀ ਵਰਖਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ
ਚੱਕਰਵਾਤੀ ਵਰਖਾ:	ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਚੱਕਰਵਾਤੀ ਵਰਖਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਮੁਲਾਂਕਣ	ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ
ਚਾਕ ਬੋਰਡ	ਫਸਲ ਕਿਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?	
ਚਾਰਟ	ਫਸਲ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ?	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫਸਲ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਚਾਰਟ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਹੇਗੀ।।
ਚਾਕ-ਬੋਰਡ	ਮੌਸਮੀ ਫਸਲ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?	
ਚਾਰਟ	ਪਰਬਤੀ ਫਸਲ ਕਿਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ?	
ਚਾਕ-ਬੋਰਡ	ਛੌਕਦਾਰੀ ਫਸਲ ਕਿਹੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?	

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ - ਸਿੱਖਿਆ

ਜਮਾਤ - ਅੱਠਵੀਂ
ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ - 7-11-25

ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ - **ਜਨਸੰਖਿਆ**

ਅਧਿਆਪਨ ਬਿੰਦੂ	ਵਿਸ਼ਾ ਉਦੇਸ਼	ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ
ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿਕਾਸ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਸੰਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਉਮਰ ਅਤੇ ਲਿੰਗ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਮਰ ਤੇ ਲਿੰਗ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਜਨਸੰਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਝਾਉਣਾ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਤੱਤ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਸੰਖਿਆ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਦੱਸਣੀ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਜਨਸੰਖਿਆ ਅਨੁਪਾਤ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਸੰਖਿਆ ਅਨੁਪਾਤ ਸੰਬੰਧੀ ਦੱਸਣੀ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਸਾਖਰਤਾ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣੀ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਮੁਲੰਕਣ	ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ
ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ	ਪ੍ਰ. ਜਨਸੰਖਿਆ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?	
ਚਾਰਟ	ਪ੍ਰ: ਉਮਰ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਰਥ ਦੱਸੋ?	: ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰੋਂ "ਜਨਸੰਖਿਆ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਠ ਲਿਖ- ਕੇ ਤੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ।
ਚਾਰਟ	ਪ੍ਰ! ਜਨਸੰਖਿਆ ਘਣਤਾ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਤੱਤ ਹਨ?	
ਚਾਰਟ	ਪ੍ਰ. ਜਨਸੰਖਿਆ ਅਨੁਪਾਤ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?	
ਚਾਕ- ਬੋਰਡ	ਪ੍ਰ. ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦੀ ਹੈ?	

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ- ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ

ਜਮਾਤ- ਅੱਠਵੀਂ
ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ- 8-11-25

:ਅਧਿਆਪਕ ਬਿੰਦੂ:	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਧੀ
ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਸਮਾਰਕ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਰਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਲਿੰਗਰਾਜ ਮੰਦਰ, ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਿੰਗਰਾਜ ਮੰਦਰ, ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਕੋਣਾਰਕ ਮੰਦਰ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਣਾਰਕ ਮੰਦਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਕੁਤਬਮੀਨਾਰ, ਦਿੱਲੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਤਬਮੀਨਾਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਤਾਜ ਮਹਿਲ, ਆਗਰਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਜ-ਮਹਿਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ: ਮੁਲਾਂਕਣ:

ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ	ਸਮਾਜਕ ਸਿੱਖਿਆ ਕਲਾ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਹੈ?	
ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ	ਸਮਾਜਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੱਸੋ?	ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ
ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ	ਪ੍ਰਿੰਗਗਜ ਔਰਗ. ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?	ਬੱਚਿਓ ਘਰਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸਮਾਜਕ ਸਿੱਖਿਆ ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ।
ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ	ਕੈਂਦਲ ਔਰਗ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ?	
ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ	ਕੁਤੁਬਮੀਨਾਰ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?	
ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ	ਤਾਜ ਮਹਿਲ	

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24165
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ - ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਜਮਾਤ - ਅੱਠਵੀਂ
ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ - 9-11-25

ਅਧਿਆਪਨ ਬਿੰਦੂ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ
ਮਿੱਟੀ -	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਜਲੋਢੀ ਮਿੱਟੀ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਲੋਢੀ ਮਿੱਟੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਬਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਗੇ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ
ਲਾਲ ਮਿੱਟੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਲ ਮਿੱਟੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਗੇ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ।
ਲੈਟਰਾਈਟ ਮਿੱਟੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈਟਰਾਈਟ ਮਿੱਟੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਗੇ।	ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ
ਮਾਰੂਥਲੀ ਮਿੱਟੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰੂਥਲੀ ਮਿੱਟੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਮੁਲਾਂਕਣ	
ਅਦੀਗ ਦੀ ਫੋਟੋ	ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਫਸਲ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤੁਰੀ ਹੈ?	
ਚਾਰਟ ਦੀ ਫੋਟੋ	ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ?	**ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ**
ਚਾਰਟ	ਜਰੂਰੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਕੇ ਤੇ ਚਾਰਟ ਬਣਾ ਕੇ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕਹੇਗੀ।
ਚਾਰਟ	ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿਓ?	
ਚਾਰਟ	ਖਾਦ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?	
ਪੈਂਸਿਲ- ਪੈਂਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਫਸਲ ਉਗਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?	
ਚਾਰਟ	ਮਾਰੂਥਲ ਮਿੱਟੀ ਕਿਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ?	

ICT BASED LESSONS

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25165
ਵਿਸ਼ਾ- ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ- 'ਕੁਦਰਤੀ-ਆਦਤਾਂ'

ਜਮਾਤ- ਛੇਵੀਂ
ਸਮਾਂ- 40 ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ- 10-11-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	'ਕੁਦਰਤੀ-ਆਦਤਾਂ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਸਵੀਰਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	(1) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। (2) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। (3) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। (4) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼-ਉਦੇਸ਼	'ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਕੁਦਰਤੀ-ਆਦਤਾਂ' ਬਾਰੇ ਸੰਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ।

ਪੂਰਵ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਗਿਆਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਚੱਲੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ 'ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ' ਬਾਰੇ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ। ਪ੍ਰ.1) ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ? 2). ਧਰਤੀ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੰਭਵ ਹੈ? 3). ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹਲ-ਚਲ ਹੋਣ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? 4) ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?
ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ -	ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅਸਪਸ਼ਟ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ.ਸਹਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ICT ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ
www.google.com.in	ਵਿਦਿ. ਸਹਿ. ਸਹਾਇਕ ਨੂੰ 1 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਦੱਸੇਗੀ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ?	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	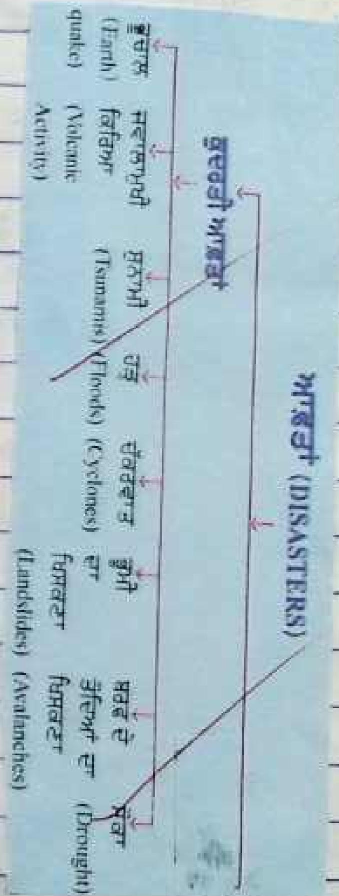
www.google.com.in	ਵਿਦਿ. ਸਹਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਨ. ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ 'ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ' ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਹਾਇਕ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	
www.google.com.in	ਵਿਦਿ. ਸਹਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਨੰ.3 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਭੂਚਾਲ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।	
www.http.wikipedia.com	ਵਿਦਿ. ਸਹਿ. ਸਹਾਇਕ ਨੂੰ 4. ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	
www.google.com.in	ਵਿਦਿ. ਸਹਿ. ਸਹਾਇਕ 5. ਵਿੱਚ 'ਸੁਨਾਮੀ' ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ	ਵਿਦਿ. ਸਹਾਇਕ ਤੋਂ ਸਮਝਣਗੇ।	

ਅੰਤਿਮ ਸਿਖਣ ਨਤੀਜੇ

1. ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ -
   i). ਤ੍ਰਿਹਾਸ .... ਕਾਰਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
   ii) ਜਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਪਾਣੀ ਦਾ .... ਰੂਪ।

2. ਸਹੀ-ਗਲਤ ਚੁਣੋ -
   i) ਸੋਕੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ ਤੋਂ ਹੈ। ( )
   ii) ਤ੍ਰਿਹਾਸ ਆਪਣ ਦਾ ਵੈਰੀ ਲੱਗਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ( )

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਬੱਚਿਓ! ਘਰ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ 'ਕੁਦਰਤੀ - ਆਫ਼ਤਾਂ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਲਿਆਉਣੀ ਹੈ -

effectively use of ICT.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 — ਜਮਾਤ- ਅੱਠਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ — ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ - ਵਿਸ਼ਾ - ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ — ਮਿਤੀ - 11-11-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਹਵਾਦਾਰ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ - ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਕੰਪਿਊਟਰ, ਪੀ.ਪੀ.ਟੀ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ ਆਦਿ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। 2. ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 3. ਵਿਦਿ. ਦੀ ਰੁਚੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 4. ਵਿਦਿ. ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	1. ਵਿਦਿ. ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ। 2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਗੇ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1. ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹੋ? 2. ਪੇੜ - ਪੌਦੇ ਕਿੱਥੇ ਉੱਗਦੇ ਹਨ?
ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ.ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ICT ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ
www/. http. wikipedia. com.	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਚਾਰਟ ਨੰ. 1. ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਲਾਲ ਮਿੱਟੀ ਰੇਤਲੀ ਮਿੱਟੀ ਲੈਟਰਾਈਟ ਮਿੱਟੀ ਪਰਬਤੀ ਮਿੱਟੀ ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਜਲੌੜੀ ਮਿੱਟੀ ਮਾਰੂਥਲੀ ਮਿੱਟੀ
www. google. com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਚਾਰਟ ਨੰ. 2 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।		
www. google. com.	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਚਾਰਟ ਨੰ. 3 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਜਲੋੜੀ ਮਿੱਟੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ	ਵਿਦਿ: ਚਾਰਟ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਮਝਣਗੇ।	
www.google. com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਚਾਰਟ ਨੰ 4. ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।		
www. google. com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਚਾਰਟ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਲਾਲ ਮਿੱਟੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	

ਅੰਤਿਮ ਸਿੱਖ ਨਤੀਜੇ -

1.(ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ)

1) ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ______ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ-

2). ਰੇਤਲੀ ਮਿੱਟੀ ______ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

2). (ਸਹੀ ਜਾਂ ਗਲਤ)

(1) ਮਿੱਟੀ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਪਦਾਰਥ ਹੈ। ☐

(2) ਰੇਤਲੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਰੁਕਦਾ ਹੈ। ☐

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ-

ਘਰਿਓ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਮਿੱਟੀਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰੋ।

ICT Material Could be Improved.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 — ਜਮਾਤ - ਨੌਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ - ਵਿਸ਼ਾ - ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ — ਮਿਤੀ - 13-11-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਸਧਾਰਨ ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਹਾਇਕਾਂ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	(1). ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। (2) ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ. ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਦੇਵੇਗੀ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ-	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛ ਕੇ ਪਤਾ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਹੈ- 1).

ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਹੀ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਬੱਚਿਓ! ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ-
ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	'ਪੜਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ....

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ICT ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ
www.google.com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਅਧਿਆਪਕ ਸ੍ਰੀ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਜਵਾਬ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਗੇ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	
www.google.com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਅਧਿਆਪਕ ਸ੍ਰੀ ਦ. ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਗੇ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ ਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।	
www.google.com.	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਅਧਿਆਪਕ ਸ੍ਰੀ ਤੇ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਿਖਾਉਣਗੇ।	ਦੇਖਣਗੇ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।	

ਅੰਤਿਮ ਸਿੱਖਣ ਤਰੀਕੇ —

1. [ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ]

(i) ਚੰਗਾ ਪੁਰਸ਼ ________ ਨੂੰ ਨਮਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ii) ਪੁਰਸ਼ ਵਿੱਚ ________ ਹੈ।

2. ਮਿਲਾਨ ਕਰੋ —

1. ਚੰਗਾ — ਗੈਰਜੀ
2. ਪਾਣੀ — ਪੈਸਾ
3. ਧਨੀ ਪੁਰਸ਼ — ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼

[ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ]

ਪ੍ਰ: ਪੁਰਸ਼ ਗੰਦੀ ਹੋਕਥਾਮ ਕਈ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ?

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ :- 24164 ਜਮਾਤ - ਨੌਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਮਿਤੀ - 14-11-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਸਧਾਰਨ ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਸਲਾਈਡ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1) ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ 2) ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਧਾਰਨ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 3) ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ 'ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1) ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ? 2) ਲੋਕਤੰਤਰ ਕੀ ਹੈ? 3) ਲੋਕਤੰਤਰ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਨ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ? 4) ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸੋ?

ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅਸਪਸ਼ਟ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਅਧਿਆਪਕ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸੰਵੈਧਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ' ਬਾਰੇ ਪੜਾਂਗੇ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਣ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ICT ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ
www.google.com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਸਲਾਈਡ ਨੰ 1. ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੱਸੇ-ਗੀ ਤੇ ਵਰਣਨ ਕਰੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	1. ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ 2. ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ 21- 3. ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਵਿਰੁੱਧ ਅਧਿਕਾਰ 4. ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਅਧਿ 5. ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ 6. ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਉਪਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅ
www.wikipedia.com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਸਲਾਈਡ ਨੰ.2. ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਲਾਈਡ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ।	
www.googl.com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਸਲਾਈਡ ਨੰ.3 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।		
www.google.com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਸਲਾਈਡ ਨੰ.4 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਸਲਾਈਡ ਤੋਂ ਸਮਝਣਗੇ।	
www.google.com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਸਲਾਈਡ ਨੰ.5 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਵਿਰੁੱਧ ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।		

ਅੰਤਿਮ ਸਿੱਖਣ ਨਤੀਜੇ

ੳ. ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ .... ਹਨ।

ਅ. ਧਾਰਮਿਕ .... ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ

ਪ੍ਰ: ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸੋ?

add pictures for effective use of ICT.

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 — ਜਮਾਤ – ਨੌਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ – ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ – 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ – ਸਮੁਦਾਇਕ ਸੰਪਤੀ — ਮਿਤੀ 15-11-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਪੁਆਇੰਟਰ-ਪੈਨਸਲ, ਸੈਲੋਟੇਪ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਲੈਪਟਾਪ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ, ਸੀਡੀ ਆਦਿ। ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ- 1. ਵਿਦਿ. ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। 2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸੋਚਣ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 3) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਤਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। 4) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਚੰਗੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਖਾਂ ਤੇ ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ-

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1). ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਕਦੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ? 2) ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਦੀ ਚੁਣਦੇ ਹਾਂ? 3) ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਚੋਣ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? 4). ਸਰਕਾਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਿਹੜੇ - ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ? 5) ਸਥਾਨਕ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਅੰਤਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅਸਪੱਸ਼ਟ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ 'ਸਥਾਨਕ ਸੰਸਥਾ' ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਆਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਦ੍ਰਿਸ਼ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ICT ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ
www.google.com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਸਲਾਈਡ ਨੰ: 1 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪਤੀ ਤੋਂ ਭਾਵ "ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ — ਸੜਕਾਂ, ਬੱਸਾਂ, ਰੇਲਾਂ, ਹਸਪਤਾਲ, ਡਾਕਘਰ ਆਦਿ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। [ਬਿਜਲੀ, ਪਾਣੀ, ਸੜਕਾਂ, ਹਸਪਤਾਲ, ਸਕੂਲ, ਪਾਰਕ ਆਦਿ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸੰਪਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
www.google.com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਸਲਾਈਡ ਨੰ: 2 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।		
www.google.in	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਲਾਈਡ ਨੰ: 3 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕਾਨੂੰਨ ਸਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।		
www.google.com	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਸਲਾਈਡ ਨੰ: 5 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।	ਵਿਦਿ. ਸਲਾਈਡ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ।	

[ਅੰਤਿਮ ਦੁਹਰਾਈ]

(ੳ) ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ —

(i) ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪਤੀ .... ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਹੈ।

(ii) ਸੰਪਤੀ ਦੀ .... ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

[ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ]

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਸਰਵਜਨਕ ਸੰਪੱਤੀ ਦੀ ਲਿਸਟ ਤਿਆਰ ਕਰੋ-

UNIT TEST BASED LESSONS

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25164 ਜਮਾਤ - ਨੌਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ - ਸੰਸਦ, ਬਣਤਰ ਭੂਮਿਕਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਮਿਤੀ - 15-11-25

ਉਦੇਸ਼:

1). ਵਿਦਿ. ਦੀ ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।
2). ਇਹ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਵਿਦਿ: ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?
3). ਇਹ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਵਿਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਆਪ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?

ਗਿਆਨਾਤਮਕ ਪੱਖ:

(ੳ) ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ -
(i) ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੇ ਕੁੱਲ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
(ii) ਰਾਜ ਸਭਾ ਦੇ ਕੁੱਲ .... ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ .... ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
(iii) ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸਭਾ ਲਈ .... ਮੈਂਬਰ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
(iv) ਸੰਸਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ .... ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
(v) ਕੇਵਲ ਧਨ ਬਿੱਲ ਹੀ .... ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਉੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ -

(i) ਸੰਸਦ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਲਿਖੋ।

(ii) ਸਰਕਾਰ ਸੰਸਦ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਵੇਂ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੈ?

(iii) ਲੋਕ ਸਭਾ ਚੋਣਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦੀ ਹੈ?

(iv) ਲਟਕਵੀਂ ਸੰਸਦ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

(v) ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦਾ ਹੈ?

(ੲ) ਸਹੀ ਜਾਂ ਗਲਤ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਗਾਓ:-

(i) ਲੋਕ ਸਭਾ ਇੱਕ ਸਦਨ ਹੈ। [ ]

(ii) ਸੰਸਦ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਪਾਲਿਕਾ ਤੇ ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। [ ]

(iii) ਸੰਸਦ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਕਾਨੂੰਨ ਸਰਵਉੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। [ ]

(iv) ਰਾਜ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਜਨ ਦੇ ਆਸ਼ਾਂ ਬਾਲਗ ਮਿਟਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। [ ]

(v) ਸੰਸਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਾਂ-ਮਾਤਰ ਕਾਰਜ ਸ਼ਾਸਕ ਮੁਖੀ ਹੈ। [ ]

(ਸ) ਛੋਟੇ ਉੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ:

(i) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਸਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਿਉਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ?

(ii) ਲੋਕ ਸਭਾ ਚੋਣਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ?

(ਗ) ਸਹੀ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ:

(i) ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰਾਜ ਸਭਾ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਮੈਂਬਰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(ੳ) 8 (ਅ) 12

(ੲ) 22 (ਸ) 10

(ii) ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਰਾਜ ਸਭਾ ਲਈ ਕਿੰਨੇ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?

(ੳ) 11 (ਅ) 13

(ੲ) 7 (ਸ) 2

(iii) ਸੰਸਦ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਸਦਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਯੁਕਤ ਬੈਠਕ ਕੌਣ ਦੁਆਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ?

(ੳ) ਸਪੀਕਰ (ਅ) ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ

(ੲ) ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ (ਸ) ਉਪ- ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 — ਜਮਾਤ- ਨੌਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ- ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ- 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ- ਵਿਸ਼ਾ- ਜਨਤਕ ਸੰਚਾਰ — ਮਿਤੀ- 17-11-25

ਉਦੇਸ਼:

1. ਵਿਦਿ. ਦੇ ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ।
2. ਵਿਦਿ. ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਸੰਚਾਰ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਉਣਾ।
3. ਵਿਦਿ. ਦੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।

(1) ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ:

(i) ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਜਨਤਕ ਜਾਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੜੀ .... ਹੈ।

(ii) ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੀਡੀਆ ਕਾਰਜ .... ਹੈ।

(iii) ਰੇਡੀਓ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ .... ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ।

(iv) ਸੂਚਨਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ .... ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

(ii) ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਦਾ ਸਹੀ ਮਿਲਾਨ ਕਰੋ:-

(i) ਜਨਤਕ — ਚੌਥਾ
(ii) ਮੀਡੀਆ — ਕੰਪਿਊਟਰ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ
(iii) ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲ — ਯੂਥ
(iv) ਲੋਕ ਹਿੱਤ — ਖਬਰਾਂ

(iii) ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ:

ਪ੍ਰ(1). ਜਨਤਕ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ?
ਪ੍ਰ(2) ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?
ਪ੍ਰ(3) ਡਯਾਥੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?
ਪ੍ਰ(4) ਜਨਤਕ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕੀ ਹੈ?

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 25164 — ਜਮਾਤ – ਅੱਠਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ – ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ – 40 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ – ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ — ਮਿਤੀ – 18-11-25

ਉਦੇਸ਼ :

(1) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
(2) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
(3) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
(4) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਉਣਾ।

(1) ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ:

(i) ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ______ ਹੈ।
(ii) ਸਾਡੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ______ ਰਾਜ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦਰ ਹੈ।
(iii) ਲੋਕਾਂ ਦੀ ______ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
(iv) ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਘੱਟ ______ ਵੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ।

(ਅ) ਸਹੀ / ਗਲਤ :

(1) ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਹੈ।
(2) ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਹੈ।
(3) ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(ੲ) ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ:

ਪ੍ਰ(1). ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
ਪ੍ਰ(2). ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਰੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?
ਪ੍ਰ(3). ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹਨ?
ਪ੍ਰ(4). ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਵਾਲਾ ਕਿਹੜਾ ਰਾਜ ਹੈ?

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 — ਜਮਾਤ— ਅੱਠਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ— ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ — 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ- ਵਿਸ਼ਾ— ਸਮਾਜਕ ਨਿਆਂ — ਮਿਤੀ — 19-11-25

ਉਦੇਸ਼ :

1) : ਵਿਦਿ. ਦੇ ਉਪਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

2. ਇਹ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਵਿਦਿ. ਉਪ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋ ਪਾਏ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

3. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਨਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਗਿਆਨਾਤਮਕ ਪੱਖ :

(i) ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ:

(i) ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ______ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਣਤੰਤਰੀ ਬਣਾਇਆ।

(2) ਪ੍ਰਸ਼ੰਸ ਰਾਹਤਾਂ ______ ਵਿਚ ਹੈ।

(3) ਰਾਜ- ਸਹਿਤ ______ ਦੁਆਰਾ ______ ਦੀ ਜਾਰ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

(ਪ) ______ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ।

(ਫ) ______ ਏਆਰ ਕੁਤੁਬਮੀਨਾਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਗਈ।

(ਬ) ਸਹੀ / ਗਲਤ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਗਾਓ:-

(1) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤੁਰਕਾਂ ਅਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਨਮੂਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ☐

(2) ਚੰਦੇਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖਜੁਰਾਹੋ ਵਿਖੇ ਮੰਦਰ ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ☐

(3) ਅਲਾਉਦੀਨ ਖ਼ਿਲਜੀ ਨੇ ਸੀਰੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ☐

(4) ਮੁਹੰਮਦ ਤੁਗਲਕ ਨੇ ਤੁਗਲਕਾਬਾਦ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ☐

(ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ)

ਪ੍ਰ-1. ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੰਦਰ ਕਿੱਥੇ ਹਨ?

ਪ੍ਰ 2. ਭਾਰਤੀ - ਮੁਸਲਿਮ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ

ਪ੍ਰ-(ਙ) ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੰਦਰ ਕਿਹੜੇ ਹਨ?

ਪ੍ਰ-(ਚ) ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਨੂੰ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

A

DISCUSSION LESSON

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 20165
ਵਿਸ਼ਾ- ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ
ਉਪ ਵਿਸ਼ਾ- "ਵਾਤਾਵਰਨ"

ਜਮਾਤ - ਸੱਤਵੀਂ
ਸਮਾਂ - 40 ਮਿੰਟ
ਮਿਤੀ- 19-11-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ : ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਹਵਾਦਾਰ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ : ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ।

ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼ : ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ -
(i) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
(ii) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
(iii) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਰਕ- ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਚੱਲੇਗੀ ਕਿ ਪਾਠ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਵਿਦਿ. ਇਸ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਕਿ:-
(i) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। (ਗਿਆਨ)
(ii) ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਮੰਡਲ ਹਨ, ਦੱਸਣ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। (ਸਮਝ)
(iii) ਵੱਖ2 ਮੰਡਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। (ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ)

ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ

1. ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ?
2. ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ?
3. ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ?

ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ "ਬੱਚਿਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ "ਵਾਤਾਵਰਨ" ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ : ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਬਲੈਕ - ਬੋਰਡ
ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ: ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ ਤੇ ਵਿਖਾਈ ਗਈ ਉਦਾਹ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਦੱਸੇਗੀ ਕਿ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ- ਸਾਡਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ, ਜੀਵ-ਜੰਤੂ; ਪੌਦੇ ਆਦਿ ਆਉਂਦੇ ਹਨ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	[redacted]
ਬਦਲਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇਗੀ ਬਦਲਦੇ ਹੋਏ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕੀ ਹੈ? ਵਿਦਿ. ਅਧਿ ਦੱਸੇਗੀ ਕਿ ਕਈ ਸਾਲ ਬਦਲਾਅ ਹੋਏ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।	

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ	ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ	ਬਲੈਕ. ਬੋਰਡ
ਧਰਤੀ ਦੇ ਚਾਰ ਮੰਡਲ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ 5 ਮੰਡਲਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ 1. ਵਾਯੂਮੰਡਲ. 2. ਜਲ-ਮੰਡਲ 3. ਥਲ ਮੰਡਲ 4. ਜੀਵ ਮੰਡਲ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੁਆਰਾ ਦੇ 5 ਮੰਡਲਾਂ ਬਾਰੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।	
ਵਾਯੂਮੰਡਲ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇਗੀ ਸਾਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਸ ਗੈਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ? ਵਿਦਿ. ਅਧਿ.: ਕਿਰਿਆ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਦੱਸੇਗੀ ਸਾਡੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚ ਹਵਾ ਦਾ ਫੈਲਾਅ 1600KM ਤੱਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 99% ਹਵਾ ਸਿਰਫ 32 km ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਧਰਤੀ ਤਾਪਮਾਨ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ		
ਥਲ ਮੰਡਲ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਦੱਸੇਗੀ ਕਿ 71% ਭਾਗ ਪਾਣੀ ਤੇ 29% ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਮਹਾਂਦੀਪ, ਟਾਪੂ ਤੇ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।		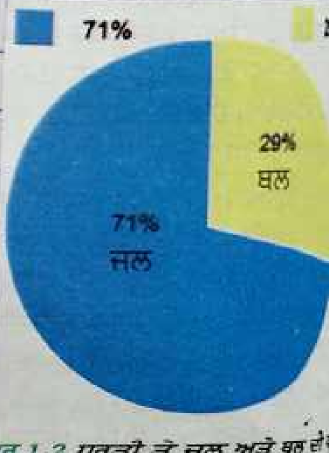

ਚ 1.2 ਧਰਤੀ ਤੇ ਜਲ ਅਤੇ ਥਲ ਦੀ

ਥਲ ਮੰਡਲ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛੇਗੀ ਸਾਡੇ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ? ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਦੱਸੇਗੀ ਕਿ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਜਿਸੇ ਨੂੰ ਜਲ-ਮੰਡਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।		
ਜੀਵ-ਮੰਡਲ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਫਲੈਸ਼ ਕਾਰਡ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਦੱਸੇਗੀ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਤ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਜੀਵ-ਮੰਡਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। [illegible], ਜੀਵ-ਜਾਉਂਦੇ ਹਨ।		
ਮਨੁੱਖੀ ਵਾਤਾਵਰਨ	ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਤਰੱਕੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਬਦਲਾਅ ਆਏ ਹਨ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਬਹੁ-ਮਿਲ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰ ਤੇ ਹੀ ਤਰੱਕੀ ਨਾਲ ਸਮੁੱਚਾ ਵਿਸ਼ਵ ਇੱਕ 'ਗਲੋਬਲ-ਪਿੰਡ' ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।		

ਸਿੱਖਣ ਨਤੀਜੇ :

(ੳ) ਸਹੀ/ ਗਲਤ ਦੱਸੋ:

(i) ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ☐

(ii) ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੰਡਲ ਹਨ। ☐

(iii) ਮਨੁੱਖੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਥਿਰ ਹੈ। ☐

(ਅ) ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ:

(i) ਧਰਤੀ ਦਾ ______ ਹਿੱਸਾ ਪਾਣੀ-ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੈ।

(ii) ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ______ ਪਰਤਾਂ ਹਨ।

(iii) ਜੀਵ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ______ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ :

ਪ੍ਰ-(i) ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਮੰਡਲਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ?

ਪ੍ਰ-(ii) ਮਨੁੱਖੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰੋ?

TEACHING MODEL BASED LESSONS

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰਬਰ:- 24164 ਜਮਾਤ - ਅੱਠਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ - ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ - ਵਿਸ਼ਾ - ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਮਿਤੀ - 20-11-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	1. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ। 2) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	1. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗੀ - 1. ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ? 2) ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?

ਉਪ. ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ('ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ') ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਵਿਖਿਆਨ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ	'ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਜਾਣ ਆਉਣ ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ : ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜਾਣ ਆਉਣ ਤੇ ਢੋਆ ਢੁਆਈ ਸੌਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ⇒

ਸੜਕ ਆਵਾਜਾਈ ਇੱਕ ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਘਰ ਜਾਂ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣ ਲਈ ਸੜਕਾਂ ਰੇਲ ਮਾਰਗਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮੋਟੀਆਂ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸੜਕ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ : ਬੱਸ, ਟਰੱਕ, ਜੀਪ, ਕਾਰ, ਮੋਟਰ-ਸਾਈਕਲ ਆਦਿ।

ਰੇਲ- ਆਵਾਜਾਈ : ਰੇਲ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਵਾਰੀਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਸਮਾਨ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਟੜੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਰੇਲ ਚੱਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਮੋਟਰ ਰੇਲ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਸਾਧਨ ਜਿਵੇਂ ਸੜਕ ਆਵਾਜਾਈ- ਟਰੱਕ, ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ, ਬੱਸ, ਕਾਰਾਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੇਲ- ਆਵਾਜਾਈ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਵਿਦਿ - ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ ਸੁਣਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਸਹਾਇਕ - ਸਮੱਗਰੀ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ : 25165 — ਜਮਾਤ - ਸੱਤਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ — ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ

ਉਪ-ਵਿਸ਼ਾ - ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ — ਮਿਤੀ - 21-11-25

ਸਧਾਰਨ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ, ਡਸਟਰ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਚਾਰਟ ਜਾਂ ਮਾਡਲ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	(i) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। (ii) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ। (iii) ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ। (iv) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ' ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	1) ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪੁੱਛਦੇ ਸਨ? (ii) ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕਿਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? (iii) ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼-ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਖਬਰਾਂ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ?

ਉਪ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ:	ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟਜਨਕ ਅਤੇ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟਜਨਕ ਉੱਤਰ ਮਿਲਣ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੇਗੀ ਕਿ 'ਪਿਆਰੇ ਬੱਚਿਓ' ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਂ 'ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ' ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ-ਪੂਰਵਕ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ:	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ, ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਧੀ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰੇਗੀ। ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰੇਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ- ਵਸਤੂ

ਭੂਮਿਕਾ: ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਮੇਲ- ਜੋਲ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।

ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ: ਮਨੁੱਖ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ 'ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੂਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ- ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਲੈ ਆਂਦਾ।

ਡਾਕਖਾਨਾ: ਡਾਕਖਾਨਾ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਡਾਕਖਾਨਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਅਖਬਾਰ: ਇਹ ਵੀ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼- ਵਿਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਅਖਬਾਰ- ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ, ਜਗਬਾਣੀ, ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, ਅਜੀਤ

ਟੈਲੀਫੋਨ ਅਤੇ ਮੋਬਾਈਲ ਫੋਨ: ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਦੂਸਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਹੀ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਟੈਲੀਫੋਨ ਤੇ ਮੋਬਾਈਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ।

ਰੇਡੀਓ: ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਰੇਡੀਓ ਪ੍ਰਸਾਰਣ 1927 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤ- ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1930 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਇਸਨੂੰ 'ਆਲ- ਇੰਡੀਆ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ: ਇਸ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼- ਵਿਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿ...

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰ- ਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡਾਕਖਾਨਾ, ਅਖਬਾਰ, ਟੈਲੀਫੋਨ, ਰੇਡੀਓ, ਲੈਪਟੋਪ, ਮੋਬਾਈਲ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਡਲ ਰਾਹੀਂ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਵਿਦ. ਉਦੇਸ਼

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਿ.ਦਿ. ਸਾਧਿ. ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਵਰਤਣਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਿ.ਦਿ. ਸਾਧਿ. ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ ਅਤੇ ਸਮਝਣਗੇ।

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ

ਟੀ.ਵੀ.

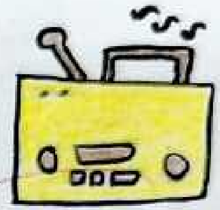

ਰੇਡੀਓ

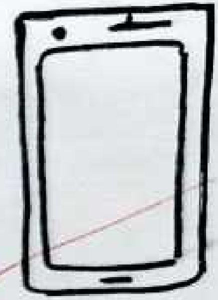

ਫ਼ੋਨ

ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ

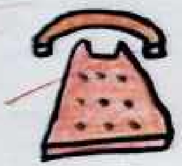

ਟੈਲੀਫੋਨ

→ ਕੰਪਿਊਟਰ

ਇਸਦੀ ਵਰਤੋ ਅਸੀਂ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਖਿਡਾਰੀ ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰ: ਕੰਪਿਊਟਰ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਬੈਂਕਾਂ, ਡਾਕਖਾਨੇ, ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਆਦਿ ਜਗ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਰਤੋ ਨਾਲ ਘਰ ਬੈਠੇ ਕਈ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸਦੀ ਖੋਜ ਚਾਰਲਸ ਬੈਬੇਜ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ 'ਕੰਪਿਊਟਰ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ ਧਿਆਨ- ਪੂਰਵਕ ਸੁਣਨਗੇ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

[illegible]: [illegible]:

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 ਜਮਾਤ- ਨੌਵੀਂ
ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਂ - 35 ਮਿੰਟ
ਉਪ- ਵਿਸ਼ਾ - ਆਦਿ-ਮਨੁੱਖ: ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ ਮਿਤੀ - 22-11-25

ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ	ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਮਰਾ, ਚਾਕ, ਡਸਟਰ, ਬਲੈਕ- ਬੋਰਡ, ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ	ਉਪ- ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ 'ਮਾਡਲ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।
ਸਧਾਰਨ ਉਦੇਸ਼	(1) ਮਾਡਲ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। (2) ਮਾਡਲ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ- ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। (3) ਮਾਡਲ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ।
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼	'ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਦਿ- ਮਨੁੱਖ : ਪੱਥਰ - ਯੁੱਗ ਬਾਰੇ ਮਾਡਲ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਉਣਾ।
ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ	(1) ਪਹਿਲਾ ਮਨੁੱਖ ਕਿਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ? (2) ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੀ- ਕੀ ਖਾਂਦਾ ਸੀ?

	(ੳ) ਪਹਿਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ?
ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਅਤੇ ਅਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਉੱਤਰ ਮਿਲਣ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿ. ਅਧਿਆਪਕਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸਾਰਤ ਮੰਗੀ ਆਦਿ-ਮਨੁੱਖ, ਪੱਥਰ-ਯੁੱਗ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।
ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਣ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ-ਵਿਧੀ ਮੰਗੀ ਪੜ੍ਹਾਏਗੀ।

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

(1) ਪੁਰਾਤਨ ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ
(2) ਮੱਧ - ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ
(3) ਨਵੀਨ ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ

(1) **ਪੁਰਾਤਨ ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ :** ਧਰਤੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਪਹਿਲਾਂ ਛੋਟੇ ਸਧਾਰਨ ਜੀਵ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੌਲੀ ਵਿਕਾਸ ਦੁਆਰਾ ਵੱਡੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡਾਇਨਾਸੋਰ। ਪਰ ਸ਼ੁਰੂ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਆਦਿ-ਮਾਨਵ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਉਹ ਜੰਗਲੀ ਕੰਦਮੂਲ ਖਾਂਦਾ, ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਦਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਅੱਗ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ, ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਅਤੇ ਛਿੱਲੜਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਲਈ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਕੁਹਾੜੀਆਂ, ਚਾਕੂ, ਗੰਡਾਸੇ ਜਾਂ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਹੀ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਨੂੰ "**ਪੁਰਾਤਨ ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ**" ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ii) **ਮੱਧ-ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ :** ਪੁਰਾਤਨ ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੱਧ ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਦਿ-ਮਾਨਵ ਪੱਥਰ-ਯੁੱਗ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਮਾਡਲ ਰਾਹੀਂ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਾਤਨ ਪੱਥਰ-ਯੁੱਗ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਏਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਡਲ ਦਿਖਾਏਗੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਮਾਡਲ ਦਿਖਾਏਗੀ।

ਵਿਦ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ ਅਤੇ ਆਦਿ- ਮਾਨਵ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦ. ਅਧਿ. ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਏ ਆਦਿ- ਮਾਨਵ- ਬਾਰੇ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਸਮਝਣ- ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਦੇਖਣਗੇ।

ਆਦਿ- ਮਾਨਵ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨਗੇ।

ਸਹਾਇਕ- ਸਮੱਗਰੀ/ ਚਾਕ- ਬੋਰਡ

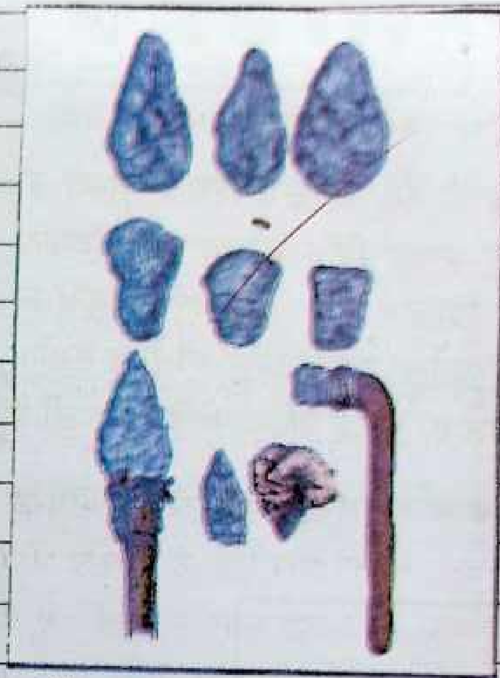

ਚਿੱਤਰ 8.2 ਪੁਰਾਤਨ ਪੱਥਰ-ਯੁਗ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ

ਚਿੱਤਰ 8.1 ਆਦਿ ਮਨੁੱਖ

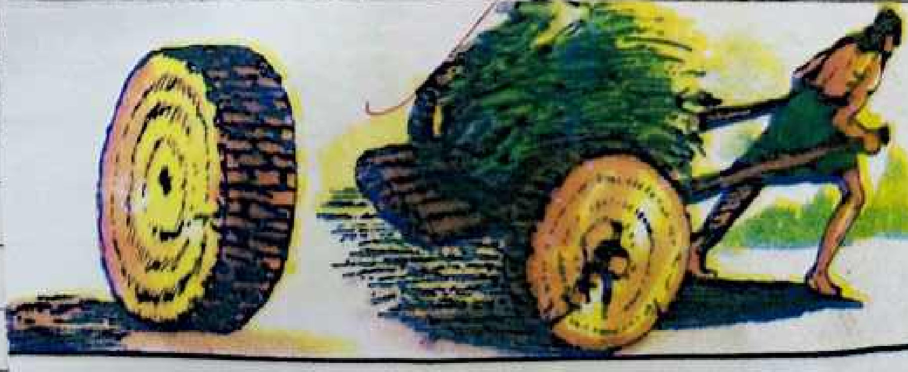

ਚਿੱਤਰ 8.6 ਪਹੀਏ ਦੀ ਖੋਜ

ਵਿਸ਼ਾ - ਵਸਤੂ

ਇਸ ਜੁੱਗ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਉੱਨਤੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਜੁੱਗ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਿੱਖੀਆਂ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਛੋਟੇ ਹੋਏ ਪੱਥਰ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤਰੀਕੇ ਤੇ ਘੜੇ ਹੋਏ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ, ਕੁਹਾੜੀ, ਤੀਰ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣੇ ਸਿੱਖ ਲਏ। ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(i) **ਅੱਗ ਦੀ ਖੋਜ:** ਮੱਧ-ਪੱਥਰ ਜੁੱਗ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਦੀ ਖੋਜ ਇਕ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਅੱਗ ਬਾਲਣਾ ਤੇ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣਾ ਸਿੱਖਿਆ।

(ii) **ਪਹੀਏ ਦੀ ਖੋਜ:** ਮੱਧ-ਪੱਥਰ ਜੁੱਗ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸੰਦ ਗੱਡਿਆਂ ਦੀ ਪਹੀਏ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਭਿਅਤੀ ਜੁੱਗ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਸੀ,

ਨਵੀਨ ਪੱਥਰ ਜੁੱਗ: ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਦਾਣੇ ਜੋ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉੱਗ ਆਇਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਨਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੇ ਵਧੀਆ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਰੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸੌਖਿਆਈ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪੱਥਰ ਜੁੱਗ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਅਤੇ ਅੰਤਿਮ ਜੁੱਗ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ, ਜਿਸਨੂੰ **ਨਵੀਨ-ਪੱਥਰ ਜੁੱਗ** ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਵੀਨ ਪੱਥਰ ਜੁੱਗ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣ ਅਤੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਲਏ ਸਨ।

—o—

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੱਧ-ਪੱਥਰ ਜੁੱਗ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ ਜਿਸਨੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ – ਅੱਗ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ, ਪਹੀਏ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ।

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵੀਨ-ਪੱਥਰ ਜੁੱਗ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇਗੀ। ਕਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ।

ਵਿਦਿ. ਕਿਰਿਆ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ।

ਸਾਰੇ ਗੱਲੀ ਆਦਿ- ਮਾਨਵ ਬਾਰੇ ਸੁਣਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।

ਸਹਾਇਕ- ਸਮੱਗਰੀ

ਚਿੱਤਰ 8.5 ਅੱਗ ਦੀ ਖੋਜ

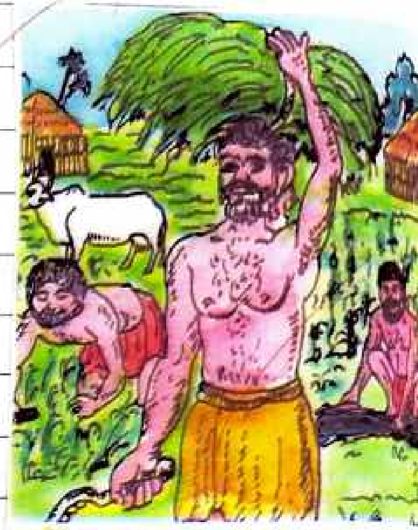

ਚਿੱਤਰ 18.3 ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਧੰਦੇ ਦਾ ਆਰੰ

ਚਿੱਤਰ 18.2 ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਮਨੁੱਖ

PARTICIPATION IN SCHOOL ACTIVITIES

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਰੋਲ ਨੰ: 24164 — ਜਮਾਤ - 7ਵੀਂ

ਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ — ਸਮਾਂ - 35-40 ਮਿੰਟ

ਉਪਵਿਸ਼ਾ - ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਮੇਲਾ

ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧੀ ਮੇਲਾ

ਵਿਸ਼ਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਮੇਲੇ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪਾਠ-ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾਵਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਮਾਡਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਸਤੋਂ ਵਿਸਥਾਰ-ਪੂਰਵਕ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਲੇਖ ਜਾਂ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

<u>ਉਦੇਸ਼</u> :-

1. ਬੱਚੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਮੇਲੇ ਦਾ ਅਰਥ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਾਉਣਗੇ।
2. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਸਰਗਰਮੀ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਗੇ।
3. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਮੇਲੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਗੇ ਤੇ ਇਨਾਮ ਵੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਗੇ।

ਭਾਗ - I

ਜਾਣ- ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਰੂਪਰੇਖਾ

ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜੇ ਪਾਵਰਪੁਆਇੰਟ, ਪੀ.ਪੀ.ਟੀ ਜਾਂ ਵੀਡੀਓ ਵਿਖਾ ਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਏ ਅਰਥ. ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਉਣਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਫ਼ੇ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਮਾਡਲਾਂ ਨੂੰ ਪਰੀਕੀਆਂ ਵਿਚ ਸਮਝਾਉਣਾ।

ਭਾਗ - II

ਮਾਡਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ

ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਮਾਡਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿਣਗੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਘਰੋਂ ਟਾਪਿਕ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਡਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ। ਵਿਦਿ. ਅਧਿ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਾਡਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ।

ਭਾਗ III

ਕਮਜ਼ੋਰੀ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨੇ ਸਿੱਟੀਆਂ ਤੇ ਤੁੱਛ ਢਾਂਚਾ ਸਮਾਤ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਤ ਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ।

ਭਾਗ-IV

ਨਿਚੋੜ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਪੂਰਵਕ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਪੂਰੇ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਫੋਕ ਜਾਂ ਕਵਿਤਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਤੇ ਅਗਲੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ।

* * *

A

PEER TEACHING OBSERVATION

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name: ਸੀਮਾ ਰਾਣੀ Sub: ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ Class: 6th

Roll No. 24171 Topic: [illegible] Dated: 21-10-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing		✓	
(Announcement of the topic)	✓		
* PRESENTATION (i) Explanation		✓	
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)	✓		
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic	✓		
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)	✓		
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)	✓		
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)	✓		
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)		✓	
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)	✓		
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)	✓		
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice		✓	

General Remarks/Suggestions

GRADE: A

Sonia Rani

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name: ਸੀਮਾ ਰਾਣੀ Sub: [illegible] Class: 7th

Roll No. 24171 Topic: [illegible] Dated: 24-9-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing		✓	
(Announcement of the topic)	✓		
* PRESENTATION (i) Explanation		✓	
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)	✓		
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic	✓		
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)	✓		
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)		✓	
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)	✓		
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)		✓	
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)	✓		
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)		✓	
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice	✓		

General Remarks/Suggestions

GRADE: A

Seema Rani

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name ਮੋਨੀਕਾ Sub ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ Class 8th

Roll No. 24165 Topic [illegible] Dated 5-10-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing	✓		
(Announcement of the topic)	✓		
* PRESENTATION (i) Explanation	✓		
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)		✓	
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic		✓	
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)	✓		
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)	✓		
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)	✓		
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)	✓		
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)		✓	
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)	✓		
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice		✓	

General Remarks/Suggestions

GRADE

A

Sonia Rani

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name ਮੋਨੀਕਾ Sub ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ Class 8th

Roll No. 24165 Topic [illegible] Dated 8-10-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing	✓		
(Announcement of the topic)		✓	
* PRESENTATION (i) Explanation	✓		
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)	✓		
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic	✓		
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)	✓		
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)		✓	
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)	✓		
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)	✓		
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)		✓	
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)			✓
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice	✓		

General Remarks/Suggestions

GRADE

A

Sonia Rani

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name: Neha Sub: सामाजिक विज्ञान Class: 8th

Roll No.: [illegible] Topic: [illegible] Dated: 8-10-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing	✓		
(Announcement of the topic)	✓		
* PRESENTATION (i) Explanation	✓		
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)	✓		
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic		✓	
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)		✓	
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)	✓		
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)		✓	
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)			✓
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)	✓		
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)			✓
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice		✓	

General Remarks/Suggestions

GRADE: A

Neha Rai

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name: Suman Sub: सामाजिक विज्ञान Class: 8th

Roll No.: ____ Topic: [illegible] Dated: 9-10-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing	✓		
(Announcement of the topic)	✓		
* PRESENTATION (i) Explanation	✓		
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)	✓		
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic		✓	
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)		✓	
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)	✓		
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)		✓	
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)	✓		
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)	✓		
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)		✓	
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice		✓	

General Remarks/Suggestions

GRADE: A

Suman Rani

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name Sonia Sub सामाजिक विज्ञान Class 9th

Roll No. ______ Topic [illegible] Dated 14-10-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing	✓		
(Announcement of the topic)		✓	
* PRESENTATION (i) Explanation	✓		
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)		✓	
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic	✓		
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)	✓		
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)		✓	
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)	✓		
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)		✓	
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)	✓		
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)	✓		
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice	✓		

General Remarks/Suggestions

GRADE

A

Sonia Rani

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name Sonia Sub सामाजिक विज्ञान Class 7th

Roll No. ______ Topic [illegible] Dated 16-10-

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing	✓		
(Announcement of the topic)	✓		
* PRESENTATION (i) Explanation	✓		
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)	✓		
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic		✓	
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)		✓	
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)	✓		
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)	✓		
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)	✓		
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)		✓	
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)	✓		
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice	✓		

General Remarks/Suggestions

GRADE

A

Sonia Rani

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name: Jyoti Sub: सामाजिक विज्ञान Class: 9th

Roll No.: ____ Topic: धार्मिक [illegible] Dated: 17-10-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing	✓		
(Announcement of the topic)	✓		
* PRESENTATION (i) Explanation	✓		
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)		✓	
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic		✓	
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)	✓		
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)		✓	
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)			✓
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)	✓		
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)	✓		
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)	✓		
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice	✓		

General Remarks/Suggestions

GRADE: A

Jyoti

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name: अमित जटी Sub: सामाजिक विज्ञान Class: 6th

Roll No.: ____ Topic: [illegible] Dated: 25-10-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing	✓		
(Announcement of the topic)	✓		
* PRESENTATION (i) Explanation	✓		
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)		✓	
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic		✓	
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)	✓		
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)	✓		
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)		✓	
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)			✓
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)	✓		
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)	✓		
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice	✓		

General Remarks/Suggestions

GRADE: A

Seema Rani

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name ਸੀਮਾ ਰਾਣੀ Sub ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ Class 8th

Roll No. 24171 Topic [illegible] Dated 1-11-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing	✓		
(Announcement of the topic)	✓		
* PRESENTATION (i) Explanation	✓		
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)		✓	
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic		✓	
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)	✓		
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)	✓		
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)	✓		
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)		✓	
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)		✓	
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)			✓
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice	✓		

General Remarks/Suggestions

GRADE

A

Seema Rani

Signature of the Pupil Teacher

Check list for Peer Teaching Observation

Pupil's Teacher's Name ਸੀਮਾ ਰਾਣੀ Sub ਸਮਾਜਿਕ ਸਿੱਖਿਆ Class 8th

Roll No. 24171 Topic [illegible] Dated 22-11-25

Instruction : Please tick Mark(✓) under 1,2,3 as applicable

	1 Good	2 Satisfactory	3 Needs Imp.
* INTRODUCING : Previous Knowledge Testing	✓		
(Announcement of the topic)	✓		
* PRESENTATION (i) Explanation	✓		
(ii) Questioning (Relevent, specific, concise, through provoking)		✓	
(iii) Black Board Summary (Properly develop, legible, Systematic		✓	
(iv) Demonstration (Relevant, Students involvement, visible & Systematic)	✓		
(v) Teaching (Prepation, display and proper use)	✓		
* RECAPITULATIONS (Section and at the end of the lesson) creative (motivational)	✓		
* CLASS ROOM MANAGEMENT (i) (Discipline, creating original (motivation)	✓		
* HOME ASSIGNMENT (i) (Summarised, objective and creative)		✓	
* PERSONALITY TRAIT (i) (Personality (Confidence, natural expression)		✓	
(iii) Proper posture gestures & Audible Voice	✓		

General Remarks/Suggestions

GRADE

A

Seema Rani

Signature of the Pupil Teacher